

Правові висновки Великої Палати Верховного Суду 2019 (для врахування при розгляді справ про банкрутство)

I. Процесуальні питання

1.1. Справа за позовом банку до підприємства про стягнення коштів (щодо належного повідомлення учасника про розгляд справи)

(постанова від 12.02.2019 у справі № 906/142/18)

Перевіряючи дотримання судом апеляційної інстанції норм процесуального права, Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на те, що приписи ГПК України не дозволяють дійти висновку, що повернення ухвали суду про призначення розгляду скарги з вказівкою причини повернення: «інші причини, що не дали змоги виконати обов'язки щодо пересилання поштового відправлення» є доказом належного інформування відповідача про час і місце розгляду справи. Повернення із вказаної причини не свідчить ні про відмову сторони від одержання відправлення, ні про її незнаходження за адресою, повідомленою суду.

Подібна правова позиція викладена в постанові Великої Палати Верховного Суду від 12 грудня 2018 року у справі № 752/11896/17.

Беручи до уваги приписи частини шостої статті 242 ГПК України, за наслідком першої неявки ОСОБА_3 у судові засідання, за відсутності доказів вручення їй ухвали про відкриття апеляційного провадження та про призначення розгляду скарги, суд апеляційної інстанції, для забезпечення процесуальних прав сторін, не був позбавлений права відкласти розгляд скарги в межах строків, визначених статтею 273 ГПК України.

Частиною першою статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року, яка набрала чинності для України з 11 вересня 1997 року і відповідно до статті 9 Конституції України є частиною національного законодавства України, передбачено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку належним і безстороннім судом, встановленим законом.

Зокрема, у пункті 26 рішення Європейського суду з прав людини у справі «Надточій проти України» (далі – ЄСПЛ) та пункті 23 рішення ЄСПЛ «Гурепка проти України № 2» наголошено, що принцип рівності сторін - один зі складників ширшої концепції справедливого судового розгляду, за змістом якого кожна сторона

повинна мати розумну можливість обстоювати свою позицію у справі в умовах, які не ставлять її у суттєво менш сприятливе становище порівняно з опонентом.

Ураховуючи наведене, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що суд апеляційної інстанції не дотримався вимог господарського процесуального законодавства щодо належного повідомлення учасника справи – ОСОБА_3, не забезпечив останній можливості реалізувати надані їй законом права, оскільки розглянув справу за її відсутності, не повідомленої належним чином про дату, час і місце судового засідання.

1.2. Справа за позовом банку до товариства про звернення стягнення на майно (щодо сплати судового збору за подання позовної заяви про звернення стягнення на майно)

(постанова від 26.02.2019 у справі № 907/9/17)

Зміст заявленої вимоги про звернення стягнення на майно ґрунтується на наявності грошових вимог позивача до відповідача на підставі окремого договору, наслідком задоволення таких вимог та виконання судового рішення є припинення грошових вимог позивача. Отже, позовні вимоги про звернення стягнення на заставлене майно мають вартісну оцінку, носять майновий характер і розмір ставок судового збору за їх подання визначається за вимогами статті 4 Закону України «Про судовий збір», виходячи з розміру грошових вимог позивача, на задоволення яких спрямовано позов.

1.3. Справа за позовом Пенсійного фонду України до боржника про стягнення заборгованості з відшкодування витрат на доставку пільгових пенсій (спір у цій справі належить розглядати за правилами господарського судочинства)

(постанова від 27.02.2019 у справі № 826/1866/17)

Згідно з частиною другою статті 4-1 ГПК України (в редакції, чинній на момент ухвалення рішення судом першої інстанції) господарські суди розглядають справи про банкрутство у порядку провадження, передбаченому цим Кодексом, з урахуванням особливостей, встановлених Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Пунктом 7 частини першої статті 12 ГПК України (в редакції, чинній на момент ухвалення рішення судом першої інстанції) визначено, що господарським судам підвідомчі справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого порушено справу про банкрутство, у тому числі справи у спорах про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника, за винятком спорів, пов'язаних із визначенням та сплатою (стягненням) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України, а також справ у спорах про визнання недійсними правочинів (договорів), якщо з відповідним позовом звертається на виконання своїх повноважень контролюючий орган, визначений Податковим кодексом України.

Аналогічні положення містяться і в редакції ГПК України, чинній на момент ухвалення рішення судом апеляційної інстанції та цієї постанови (частина шоста статті 12 та пункт 8 частини першої статті 20 ГПК України відповідно).

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» грошове зобов'язання – це зобов'язання боржника сплатити кредитору певну грошову суму відповідно до цивільно-правового правочину (договору) та на інших підставах, передбачених законодавством України. До грошових зобов'язань відносяться також зобов'язання щодо сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування.

Згідно з цією статтею поточні кредитори – це кредитори за вимогами до боржника, які виникли після порушення провадження у справі про банкрутство.

Частиною четвертою статті 10 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» визначено, що суд, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, вирішує усі майнові спори з вимогами до боржника, у тому числі спори про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника, за винятком спорів, пов'язаних із визначенням та сплатою (стягненням) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до

Податкового кодексу України, а також справ у спорах про визнання недійсними правочинів (договорів), якщо з відповідним позовом звертається на виконання своїх повноважень контролюючий орган, визначений Податковим кодексом України.

Відповідно до частини восьмої статті 23 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» поточні кредитори з вимогами до боржника, які виникли після відкриття провадження (проваджень) у справі про банкрутство, можуть пред'явити такі вимоги після прийняття господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури. До визнання боржника банкрутом спори боржника з кредиторами, які мають поточні вимоги до боржника, вирішуються шляхом їх розгляду у позовному провадженні господарським судом, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство.

Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», який є спеціальним щодо регулювання цих правовідносин у зв'язку з порушенням справи про банкрутство відповідача, до грошових зобов'язань відносить і зобов'язання щодо сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування, **тому в разі наявності заборгованості в боржника перед органом Пенсійного фонду України такий орган набуває статусу кредитора.**

Для таких грошових зобов'язань передбачений окремий порядок їх пред'явлення до боржника, а саме: **щодо поточних вимог кредиторів – шляхом розгляду спору щодо таких вимог у позовному провадженні господарським судом, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство.**

При цьому законодавство з питань банкрутства не розрізняє кредиторські вимоги за суб'єктом їх пред'явлення - кредитором - особою публічного права чи кредитором - особою приватного права, винятком є лише спори, пов'язані з визначенням та сплатою (стягненням) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України.

Ураховуючи суть спірних правовідносин, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку про те, що оскільки на момент звернення з позовом, який стосується стягнення заборгованості з Державного підприємства «Укрветсанзавод» в особі Ковельської філії

Державного підприємства «Укрветсанзавод», Господарським судом міста Києва стосовно відповідача порушено справу про банкрутство, то згідно з приписами зазначених норм **цей позов Ковельського об'єднаного управління Пенсійного фонду України як кредитора також має бути розглянутий цим же судом.**

1.4. Розгляд заяви боржника – ТОВ «Українська теплоізоляційна компанія» в межах справи про його банкрутство щодо визнання недійсними електронних торгів, протоколу електронних торгів; договору про відступлення права вимоги за іпотечним договором; скасування внесених змін до записів про обтяження нерухомого майна, скасування записів про проведену державну реєстрацію права власності (питання щодо можливості розгляду заявлених вимог у межах справи про банкрутство; юрисдикції спору про оскарження рішення державного реєстратора про реєстрацію речового права за іншою, ніж позивач, особою)

(постанова від 12.03.2019 у справі № 918/420/16)

Вимоги про визнання недійсними правочинів підлягають розгляду в межах справи про банкрутство у випадках, коли їх стороною є безпосередньо боржник.

Велика Палата Верховного Суду погоджується з висновками суду апеляційної інстанції про те, що *вимоги про визнання недійсними торгів, у яких предметом продажу є не майно боржника, а лише право вимоги до нього, не розглядаються у межах справи про банкрутство*, оскільки боржник у такому разі не є учасником оскаржуваних торгів, а отже, не є стороною оскаржуваного правочину – договору купівлі-продажу, укладеного за результатами таких торгів. Сторонами договору купівлі-продажу, оформленого за результатами проведених електронних торгів, є продавець – державна виконавча служба, організатор електронних торгів і покупець – переможець цих торгів. Аналогічний правовий висновок викладено у постанові Великої Палати Верховного Суду від 05 червня 2018 року у справі № 910/856/17.

Право вимоги до боржника як окремий предмет продажу на електронних торгах не пов'язано безпосередньо з його майном. За

результатами вирішення спору щодо оскарження таких електронних торгів майно боржника не зазнає змін, оскільки може змінитися лише особа, яка має право вимоги до боржника, тобто кредитор. *Отже, результати таких торгів не впливають на зміну активів боржника та, відповідно, у справі про банкрутство – на зміну ліквідаційної маси.*

Таким чином, *вимоги про визнання недійсними електронних торгів та договору купівлі-продажу, предметом яких є не майно боржника, а право вимоги до нього, не підлягають розгляду у межах справи про банкрутство останнього.* Також не підлягають розгляду в межах справи про банкрутство вимоги про визнання недійсними договорів про відступлення прав вимоги, укладених на виконання договору купівлі-продажу.

З цих же підстав не підлягають розгляду у межах справи про банкрутство вимоги зобов'язання приватного нотаріуса Костопільського районного нотаріального округу Рівненської області Скоропад В. В. скасувати у Реєстрі записи щодо заміни обтяжувача і зміни до записів про іпотеку щодо заміни іпотекодержателя з ПАТ «Укргазпромбанк» на ОСОБА_1

Отже, Велика Палата Верховного Суду вважає, що суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку про те, що вимоги про визнання недійсними електронних торгів, укладених за наслідками їх проведення договорів та зобов'язання приватного нотаріуса Костопільського районного нотаріального округу Рівненської області Скоропад В. В. скасувати у Реєстрі записи щодо заміни обтяжувача і зміни до записів про іпотеку щодо заміни іпотекодержателя з ПАТ «Укргазпромбанк» на ОСОБА_1 не стосуються наслідків реалізації майна боржника під час провадження у справі про банкрутство, тому апеляційний господарський суд правильно вказав на те, що ці вимоги мають розглядатися окремо поза межами справи про банкрутство в порядку позовного провадження. Натомість помилковим є висновок суду апеляційної інстанції про те, що вимоги про зобов'язання приватного нотаріуса Костопільського районного нотаріального округу Рівненської області Скоропад В. В. скасувати у Реєстрі записи щодо заміни обтяжувача і зміни до записів про іпотеку щодо заміни іпотекодержателя з ПАТ «Укргазпромбанк» на ОСОБА_1 належить розглядати в порядку адміністративного, а не господарського судочинства.

Водночас апеляційний господарський суд помилково вказав, що, крім вищевказаних вимог, поза межами справи про банкрутство та в порядку адміністративного судочинства підлягають вимоги про зобов'язання приватного нотаріуса Рівненського міського нотаріального округу Кострикін В. І. скасувати записи у Реєстрі щодо проведеної державної реєстрації права власності нового кредитора (переможця торгів) на майно боржника.

Так, боржник у цій справі фактично оспорує перехід права власності на його майно до іншої особи – іпотекодержателя ОСОБА_1, який відбувся в той же період, коли розглядалася справа про банкрутство, та після введення мораторію на задоволення вимог кредиторів. Тобто внаслідок дій державного реєстратора щодо проведеної державної реєстрації права власності іпотекодержателя останній заволодів предметом іпотеки шляхом державної реєстрації за собою права власності. Задоволення цих вимог передбачає відновлення попередніх записів у Реєстрі, в тому числі записів про реєстрацію за боржником права власності на спірне майно.

Отже, заявлені у цій справі вимоги боржника, який фактично оспорує перехід права власності на його майно до іншої особи – переможця електронних торгів, слід розглядати як пов'язані з майном боржника, а спір – з переходом права власності на його майно та в межах справи про його банкрутство.

За умови порушення провадження у справі про банкрутство боржника особливістю вирішення таких спорів є те, що вони розглядаються господарським судом без порушення нових справ, що узгоджується із загальною спрямованістю Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», який передбачає концентрацію всіх спорів у межах справи про банкрутство задля судового контролю у межах цього провадження за діяльністю боржника, залучення всього майна боржника до ліквідаційної маси та проведення інших заходів, метою яких є повне або часткове задоволення вимог кредиторів. Аналогічний правовий висновок викладений у постанові Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 19 червня 2018 року у справі № 908/4057/14.

Згідно з частиною першою, абзацами другим і третім частини третьої, абзацом четвертим частини п'ятої статті 19 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» у редакції, чинній на момент вчинення державним

реєстратором оскаржуваних записів про реєстрацію права власності на спірне нерухоме майно боржника, мораторій на задоволення вимог кредиторів – це зупинення виконання боржником грошових зобов'язань і зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), термін виконання яких настав до дня введення мораторію, і припинення заходів, спрямованих на забезпечення виконання цих зобов'язань та зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), застосованих до дня введення мораторію. Протягом дії мораторію на задоволення вимог кредиторів забороняється стягнення на підставі виконавчих та інших документів, що містять майнові вимоги, у тому числі на предмет застави, за якими стягнення здійснюється в судовому або в позасудовому порядку відповідно до законодавства, крім випадків перебування виконавчого провадження на стадії розподілу стягнутих з боржника грошових сум (у тому числі одержаних від продажу майна боржника), перебування майна на стадії продажу з моменту оприлюднення інформації про продаж, а також у разі звернення стягнення на заставлене майно та виконання рішень у немайнових спорах; також забороняється виконання вимог, на які поширюється мораторій. Звернення стягнення на майно боржника за вимогами, на які не поширюється дія мораторію, здійснюється виключно за ухвалою господарського суду, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство боржника.

Спори щодо майна боржника, відносно якого порушено справу про банкрутство, в тому числі звернення стягнення на таке майно, мають вирішуватися в межах справи про банкрутство.

У постанові від 04 вересня 2018 року у справі № 823/2042/16 (провадження № 11-377апп18) Велика Палата Верховного Суду вказувала на те, що скасування запису про державну реєстрацію права безпосередньо пов'язане із захистом заявником свого цивільного права, і цей спір має приватноправовий характер.

Щодо юрисдикції спору

Як було зазначено, суд апеляційної інстанції у постанові зазначив про те, що усі вимоги про зобов'язання приватних нотаріусів (державних реєстраторів) скасувати в Реєстрі записи про проведені реєстраційні дії підлягають розгляду в порядку адміністративного, а не господарського судочинства.

Велика Палата Верховного Суду вважає помилковим цей висновок, оскільки цей спір не має публічно-правового характеру і у ньому не вирішуються питання щодо законності і протиправності

рішень та дій державних реєстраторів як суб'єктів владних повноважень.

Публічно-правовим вважається, зокрема, спір, у якому сторони правовідносин виступають одна щодо іншої не як рівноправні і в якому одна зі сторін виконує публічно-владні управлінські функції та може вказувати або забороняти іншому учаснику правовідносин певну поведінку, давати дозвіл на передбачену законом діяльність тощо.

Спір, що розглядається, не є спором між учасниками публічно-правових відносин, оскільки приватні нотаріуси, здійснюючи реєстраційні дії (записи) щодо державної реєстрації права власності на спірне майно за новим кредитором (переможцем торгів), не мали публічно-правових відносин з боржником.

У вже зазначеній і раніше ухваленій постанові від 04 вересня 2018 року у справі № 823/2042/16, у якій предметом спору також було рішення державного реєстратора про реєстрацію речового права (права оренди) на нерухоме майно за іншою, ніж позивач, особою, Велика Палата Верховного Суду дійшла таких висновків. Оскільки позивач не був заявником стосовно оскаржуваних реєстраційних дій, вчинених за заявою іншої особи, такий спір є спором про цивільне право незалежно від того, чи здійснено державну реєстрацію прав на нерухоме майно з дотриманням державним реєстратором вимог законодавства.

У цій справі оскарження записів про державну реєстрацію права власності на спірне майно за іпотекодержателем ОСОБА_1 безпосередньо пов'язане із захистом боржником свого цивільного права. Тобто фактично спір існує між ТОВ «Українська теплоізоляційна компанія» і ОСОБА_1, який має приватноправовий характер.

У вже загаданій постанові від 04 вересня 2018 року у справі № 823/2042/16, ухваленій Великою Палатою Верховного Суду у спорі стосовно оскарження рішення державного реєстратора про реєстрацію речового права за іншою, ніж позивач, особою, зазначено про те, що належним відповідачем у справах за позовом про скасування рішення, запису щодо державної реєстрації права чи обтяження має бути особа, право чи обтяження якої зареєстровано.

1.5. Справа за позовом ТОВ «Кредитні ініціативи» до ОСОБА_10, третя особа – ліквідатор фізичної особи – підприємця

ОСОБА_10 – арбітражний керуючий ОСОБА_11, про звернення стягнення на предмет іпотеки (вимоги ТОВ до ФОП, якого визнано банкрутом та особливості реалізації майна якого для задоволення забезпечених вимог кредиторів визначено спеціальним законом про банкрутство, підлягають розгляду господарським судом, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство)

(постанова від 15.05.2019 у справі № 711/3130/13)

З 19 січня 2013 року для господарського суду, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, встановлено підвідомчість усіх майнових спорів з вимогами до боржників у такій справі.

Положення Закону про банкрутство у новій редакції згідно з пунктом 11 розділу X «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 4212-VI не можуть бути застосовані до справ про банкрутство, провадження в яких порушено до 19 січня 2013 року, якщо на цю дату господарським судом ухвалено постанову про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури.

Суди встановили, що Господарський суд Черкаської області до 19 січня 2013 року порушив справу про банкрутство та визнав банкрутом ФОП ОСОБА_10. Квартира, яка є предметом іпотеки та забезпечує виконання кредитного договору від 16 січня 2007 року № 2301/0107/88-749, увійшла до ліквідаційної маси, а вимоги кредитора – ПАТ «Сведбанк», що виникли в тому числі з цього договору та забезпечені заставою, окремо внесено до першої та шостої черг задоволення вимог кредиторів.

Водночас ТОВ «Кредитні ініціативи» звернулося до суду з позовом про звернення стягнення на предмет іпотеки у квітні 2013 року, тобто після визнання ФОП ОСОБА_10 банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури. На час звернення із цим цивільним позовом набрали чинності зміни до пункту 7 частини першої статті 12, статті 16 ГПК України, якими до підвідомчості господарських судів віднесено справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого порушено справу про банкрутство, та визначено виключну підсудність таких справ господарському суду, в провадженні якого перебуває справа про банкрутство.

Тобто зверненню до суду із цивільним позовом до боржника передувало визнання його банкрутом у господарській справі з

включенням заставленого майна боржника, яке є предметом позову в цивільній справі, до складу ліквідаційної маси.

Аналіз положень процесуального закону та Закону № 2343-XII дає підстави для висновку, що з моменту порушення стосовно боржника справи про банкрутство він перебуває в особливому правовому режимі, який змінює весь комплекс юридичних правовідносин боржника, і концентрація всіх майнових спорів з вимогами до нього у межах справи про банкрутство сприятиме судовому контролю у межах цього провадження за діяльністю боржника, залученню всього його майна до ліквідаційної маси та проведенню інших заходів, метою яких є повне або часткове задоволення вимог кредиторів.

Ураховуючи встановлені у цій справі обставини та зазначені норми процесуального права, вимоги кредиторів до боржника ОСОБА_10, яку як суб'єкта підприємницької діяльності визнано банкрутом, слід розглядати у межах справи про банкрутство.

Відповідно до частини сьомої статті 47 Закону № 2343-XII у разі визнання громадянина-підприємця банкрутом до складу ліквідаційної маси не включається майно громадянина-підприємця, на яке згідно з цивільним процесуальним законодавством України не може бути звернено стягнення.

Законом України від 22 вересня 2011 року № 3795-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг» (далі – Закон № 3795-VI) до частини сьомої статті 47 Закону № 2343-XII внесено зміни, згідно з якими цю частину викладено у новій редакції – у разі визнання громадянина-підприємця банкрутом до складу ліквідаційної маси не включається майно громадянина-підприємця, на яке згідно з чинним законодавством України не може бути звернено стягнення, та майно, яке перебуває у заставі за підставами, не пов'язаними із здійсненням такою особою підприємницької діяльності.

Ці зміни набули чинності 16 жовтня 2011 року. При цьому згідно з пунктом 2 «Прикінцеві положення» Закону № 3795-VI його дія **не поширюється на кредитні договори, укладені до набрання ним чинності**. До внесення цих змін норми Закону про банкрутство не встановлювали обмежень при формуванні ліквідаційної маси після визнання громадянина-підприємця банкрутом, окрім тих, що передбачені цивільним процесуальним законодавством України

(майно, на яке не може бути звернено стягнення). І вирішення таких питань (про включення майна боржника до складу ліквідаційної маси чи виключення з неї) належать до компетенції господарського суду, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство.

Доказів виключення зі складу ліквідаційної маси належної ОСОБА_10 квартири АДРЕСА_1 , яка є предметом іпотеки, сторонами не надано.

Ураховуючи наведене та встановлені у справі обставини, Велика Палата Верховного Суду погоджується із висновками суду апеляційної інстанції про те, що вимоги ТОВ «Кредитні ініціативи» до ФОП ОСОБА_10 , яку визнано банкрутом та особливості реалізації майна якої для задоволення забезпечених вимог кредиторів визначено спеціальним законом про банкрутство, підлягають розгляду господарським судом, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство.

1.6. Справа за цивільним позовом фізичної особи до товариства про дострокове розірвання договору оренди землі (щодо порядку розгляду вимог, які не є майновими, не стосуються питання про формування активу боржника та не пов'язані із здійсненням провадження у справі про банкрутство товариства)

(постанови від 15.05.2019 у справі № 289/2217/17 (провадження № 14-178цс19), від 12.06.2019 у справі № 289/233/18 (провадження № 14-171цс19), від 19.06.2019 у справі № 289/718/18 (провадження № 14-126цс19), від 19.06.2019 у справі № 289/2210/17 (провадження № 14-129цс19))

Частиною четвертою статті 10 Закону № 2343-ХІІ визначено, що суд, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, вирішує усі майнові спори з вимогами до боржника, у тому числі спори про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника, за винятком спорів, пов'язаних із визначенням та сплатою (стягненням) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України, а також справ у спорах про визнання недійсними правочинів (договорів), якщо з відповідним позовом

звертається на виконання своїх повноважень контролюючий орган, визначений Податковим кодексом України.

Зазначена норма кореспондується з положеннями пункту 8 частини першої статті 20 ГПК України, яким визначено, що господарські суди розглядають справи про банкрутство та справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого відкрито провадження у справі про банкрутство, у тому числі справи у спорах про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника, за винятком спорів про визначення та сплату (стягнення) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України, а також спорів про визнання недійсними правочинів за позовом контролюючого органу на виконання його повноважень, визначених Податковим кодексом України.

Справи у відповідних спорах відносяться до виключної підсудності того господарського суду, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство. Такі майнові спори розглядаються та вирішуються господарським судом за правилами позовного провадження, передбаченими ГПК України, з урахуванням особливостей, встановлених Законом № 2343-ХІІ, у межах провадження у справі про банкрутство без порушення нових справ.

Із винесенням ухвали про порушення провадження у справі про банкрутство пов'язуються певні правові наслідки, зокрема: вводиться мораторій на задоволення вимог кредиторів; розгляд вимог конкурсних, забезпечених і поточних кредиторів та вирішення майнових спорів здійснюється в порядку, передбаченому Законом № 2343-ХІІ; арешт майна боржника чи інші обмеження щодо розпорядження майном боржника можуть застосовуватися виключно господарським судом у межах провадження у справі про банкрутство.

Стаття 23 Закону № 2343-ХІІ встановлює порядок виявлення кредиторів. Відлік строку на заявлення грошових вимог кредиторів починається з дня офіційного оприлюднення оголошення про порушення провадження у справі про банкрутство, тобто першим днем перебігу цього строку є день, наступний за днем офіційного оприлюднення такого оголошення.

Після офіційного оприлюднення ухвали про порушення провадження у справі про банкрутство всі кредитори мають право подавати заяви з грошовими вимогами до боржника, які виникли до

порушення провадження у справі про банкрутство, в порядку статті 23 Закону № 2343-XII незалежно від настання строку виконання зобов'язань.

Відповідно до статті 19 Закону № 2343-XII на ці вимоги поширюється дія мораторію на задоволення вимог кредиторів.

Отже, визначення юрисдикційності усіх майнових спорів господарському суду, який порушив справу про банкрутство, має на меті як усунення правової невизначеності, так і захист прав кредитора, який може, за умови своєчасного звернення, реалізувати свої права і отримати задоволення своїх вимог.

Водночас ОСОБА_9 звернулася до суду в порядку цивільного судочинства з позовом до ТОВ «Вишевичі» про дострокове розірвання договору оренди. При цьому жодних позовних вимог майнового характеру, тобто таких вимог, які підлягають вартісній оцінці, до відповідача не заявлялося.

У матеріалах справи відсутні будь-які відомості та судами не встановлено, що на спірній земельній ділянці знаходиться будь-яке майно ТОВ «Вишевичі», яке можна було б вважати активом боржника, що в подальшому може бути спрямований на погашення грошових вимог кредиторів боржника.

Позовні вимоги до відповідача є немайновими, спір не стосується питання щодо формування активу боржника, а тому не є пов'язаним із здійсненням провадження у справі про банкрутство ТОВ «Вишевичі», а отже, підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

1.7. Справа за цивільним позовом фізичної особи до ТОВ «Вишевичі» про розірвання договору оренди земельної ділянки (спір за цією вимогою не входить до числа тих, що належать до юрисдикції господарського суду в межах справи про банкрутство)

(постанова від 03.07.2019 у справі № 289/2204/17 (провадження № 14-246цс19))

Закон України про визнання банкрутом у редакції, чинній на час відкриття провадження у справі, передбачав, що суд, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, вирішує усі майнові спори з вимогами до боржника, у тому числі спори про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб

боржника, за винятком спорів, пов'язаних із визначенням та сплатою (стягненням) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України, а також справ у спорах про визнання недійсними правочинів (договорів), якщо з відповідним позовом звертається на виконання своїх повноважень контролюючий орган, визначений Податковим кодексом України (частина четверта статті 10).

З частиною четвертою статті 10 Закону України про визнання банкрутом узгоджується юрисдикція господарського суду, визначена пунктом 7 частини першої статті 12 ГПК України у редакції, чинній на час звернення з позовом (аналогічний припис закріплений у пункті 8 частини першої статті 20 ГПК України у редакції, чинній з 15 грудня 2017 року, яку помилково застосував апеляційний суд до правовідносин, що виникли до дати набрання чинності цією редакцією).

Суд апеляційної інстанції встановив, що 6 березня 2017 року Господарський суд Житомирської області порушив провадження у справі про банкрутство відповідача. А тому, на думку останнього, оскільки на час звернення позивача до суду вказане провадження у справі про банкрутство вже існувало, суд у справі № 289/2204/17 відповідно до приписів ГПК України не міг розглянути спір за правилами цивільного судочинства.

Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на те, що позивач звернувся до суду з вимогою про розірвання договору оренди земельної ділянки, яка є немайною. Спір за цією вимогою (на відміну від немайнової вимоги про визнання недійсним укладеного боржником правочину, з якою відповідач помилково порівнює його позовну вимогу) не входить до числа тих, що відповідно до частини четвертої статті 10 Закону України про визнання банкрутом та пункту 7 частини першої статті 12 ГПК України у редакції, чинній на час звернення з позовом до суду, належать до юрисдикції господарського суду в межах справи про банкрутство. Той факт, що право оренди є майновим правом і охоплюється поняттям «власність» за змістом статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, не змінює бухгалтерський облік такого права як нематеріального активу та не впливає на кваліфікацію спору про розірвання договору оренди як немайнового.

Отже, необґрунтованими є заперечення відповідача щодо юрисдикції суду. Суди першої й апеляційної інстанцій зробили

правильний висновок про те, що справу слід розглядати за правилами цивільного судочинства (близькі за змістом висновки викладені Великою Палатою Верховного Суду у постановках від 15 травня 2019 року у справі № 289/2217/17, від 12 червня 2019 року у справі № 289/233/18, від 26 червня 2019 року у справі № 289/2227/17), хоч і застосували для вирішення питання про юрисдикцію приписи щодо судової процедури за Законом України про визнання банкрутом, яка не стосується ситуації відповідача.

Висновки Великої Палати Верховного Суду, викладені у постановках від 26 червня 2018 року у справі № 372/3584/16-ц (про визнання майнових прав на квартиру як об'єкт інвестування) і від 31 жовтня 2018 року у справі № 564/1770/13-ц (про визнання правочинів недійсними, а іпотеки – припиненою), а також висновок Верховного Суду у складі Касаційного господарського суду, викладений у постанові від 4 вересня 2018 року у справі № 922/4379/16 (про звільнення земельних ділянок), на які звертає увагу відповідач у касаційній скарзі, не можна застосувати у справі № 289/2204/17 (про розірвання договору оренди), зокрема, з огляду на відмінність у предметах позовів, відповідно до яких визначається предметна юрисдикція спорів, які може розглядати господарський суд у межах справи про банкрутство.

1.8. Справа за цивільним позовом товариства до фізичної особи, третя особа – ліквідатор фізичної особи – підприємця ФОП – арбітражний керуючий, про звернення стягнення на предмет іпотеки (вимоги кредиторів до боржника ФОП, якого як суб'єкта підприємницької діяльності визнано банкрутом, слід розглядати у межах справи про банкрутство)

(постанова від 15.05.2019 у справі № 711/3130/13 (провадження № 14-179цс19))

З 19 січня 2013 року для господарського суду, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, встановлено підвідомчість усіх майнових спорів з вимогами до боржників у такій справі.

Положення Закону про банкрутство у новій редакції згідно з пунктом 11 розділу X «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 4212-VI не можуть бути застосовані до справ про банкрутство, провадження в яких порушено до 19 січня 2013 року, якщо на цю

дату господарським судом ухвалено постанову про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури.

Суди встановили, що Господарський суд Черкаської області до 19 січня 2013 року порушив справу про банкрутство та визнав банкрутом ФОП ОСОБА_10 Квартира, яка є предметом іпотеки та забезпечує виконання кредитного договору від 16 січня 2007 року № 2301/0107/88-749, увійшла до ліквідаційної маси, а вимоги кредитора – ПАТ «Сведбанк», що виникли в тому числі з цього договору та забезпечені заставою, окремо внесено до першої та шостої черг задоволення вимог кредиторів.

Водночас ТОВ «Кредитні ініціативи» звернулося до суду з позовом про звернення стягнення на предмет іпотеки у квітні 2013 року, тобто після визнання ФОП ОСОБА_10 банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури. На час звернення із цим цивільним позовом набрали чинності зміни до пункту 7 частини першої статті 12, статті 16 ГПК України, якими до підвідомчості господарських судів віднесено справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого порушено справу про банкрутство, та визначено виключну підсудність таких справ господарському суду, впровадженні якого перебуває справа про банкрутство.

Тобто зверненню до суду із цивільним позовом до боржника передувало визнання його банкрутом у господарській справі з включенням заставленого майна боржника, яке є предметом позову в цивільній справі, до складу ліквідаційної маси.

Аналіз положень процесуального закону та Закону № 2343-XII дає підстави для висновку, що з моменту порушення стосовно боржника справи про банкрутство він перебуває в особливому правовому режимі, який змінює весь комплекс юридичних правовідносин боржника, і концентрація всіх майнових спорів з вимогами до нього у межах справи про банкрутство сприятиме судовому контролю у межах цього провадження за діяльністю боржника, залученню всього його майна до ліквідаційної маси та проведенню інших заходів, метою яких є повне або часткове задоволення вимог кредиторів.

Ураховуючи встановлені у цій справі обставини та зазначені норми процесуального права, вимоги кредиторів до боржника ОСОБА_10, яку як суб'єкта підприємницької діяльності визнано банкрутом, слід розглядати у межах справи про банкрутство.

1.9. Справа за цивільним позовом ОСОБА_1 до ФГ «Садко Р. І.», третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні відповідача – ліквідатор ФГ «Садко Р. І.» – арбітражний керуючий Чупрун Є. В., про встановлення факту укладення договору (справи про банкрутство боржника, порушені господарськими судами до 19 січня 2013 року, не впливають на визначення юрисдикції цих спорів)
(постанова від 15.05.2019 у справі № 587/1428/18)

Відповідно до Закону України від 02 жовтня 2012 року № 5405-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання господарських зобов'язань» розділ X «Прикінцеві та перехідні положення» Закон України від 14 травня 1992 року № 2343-XII Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом (далі – Закон № 2343-XII) доповнено пунктом 1-1, яким визначено, що положення цього Закону застосовуються господарськими судами під час розгляду справ про банкрутство, провадження в яких порушено після набрання чинності цим Законом.

У зв'язку з набранням чинності 19 січня 2013 року (за винятком окремих положень) Закону України від 22 грудня 2011 року № 4212-VI «Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»» Закон № 2343-XII викладено в новій редакції.

Згідно з пунктом 7 розділу X «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 2343-XII статтю 12 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) у редакції до 15 грудня 2017 року доповнено пунктом 7, відповідно до якого до підвідомчості господарських судів віднесено справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого порушено справу про банкрутство.

15 грудня 2017 року набрав чинності Закон України від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», яким кодекси викладено в нових редакціях.

Частиною третьою статті 3 ЦПК України (в редакції цього Закону) передбачено, що провадження в цивільних справах

здійснюється відповідно до законів, чинних на час вчинення окремих процесуальних дій, розгляду і вирішення справи.

Згідно з пунктом 8 частини першої статті 20 ГПК України у редакції Закону від 03 жовтня 2017 року господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку із здійсненням господарської діяльності, та інші справи у визначених законом випадках, зокрема справи про банкрутство та справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого відкрито провадження у справі про банкрутство, у тому числі справи у спорах про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника, за винятком спорів про визначення та сплату (стягнення) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України, а також спорів про визнання недійсними правочинів за позовом контролюючого органу на виконання його повноважень, визначених Податковим кодексом України.

Отже, вирішуючи питання про визначення юрисдикції (предметної підсудності) справи у спорах фізичної особи з майновими вимогами до боржника, суди повинні враховувати положення пункту 1-1 розділу Х «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 2343-ХІІ, вимоги статті 19 ЦПК України, статті 20 ГПК України та брати до уваги дату порушення господарським судом провадження у справі про банкрутство боржника.

Справи про банкрутство боржника, порушені господарськими судами до 19 січня 2013 року, не впливають на визначення юрисдикції цих спорів і їх слід розглядати в порядку цивільного судочинства.

Аналогічний правовий висновок зробила Велика Палата Верховного Суду у постановках від 14 лютого 2018 року у справі № 456/20/16-ц, від 31 жовтня 2018 року у справі № 541/459/17, від 13 березня 2019 року у справі № 740/5146/17 (провадження № 14-588цс18) і підстав для відступу від нього не вбачається.

Оскільки ОСОБА_1 пред'явила позов до ФГ «Садко Р. І.», стосовно якого порушено справу про банкрутство до 19 січня 2013 року, суди зробили помилковий висновок про закриття провадження у справі з підстави, передбаченої пунктом 1 частини першої статті

255 ЦПК України, оскільки вимоги ОСОБА_1 підлягають розгляду у порядку цивільного судочинства.

З огляду на викладене суди першої та апеляційної інстанцій помилково вказали, що цей спір підлягає розгляду в порядку господарського судочинства. Справа має розглядатися у порядку цивільного судочинства.

1.10. Справа за цивільним позовом фізичних осіб до товариств, треті особи – фізичні особи та Одеська міська рада, про визнання майнових прав на об'єкти інвестування (порушення господарським судом справ про банкрутство боржника до 19 січня 2013 року не впливає на визначення юрисдикції цих спорів, і їх слід розглядати в порядку цивільного судочинства)

(постанова від 11.09.2019 у справі № 1522/16455/12)

Щодо питання юрисдикційності цього спору

Стосовно посилання у касаційній скарзі на те, що ця справа повинна розглядатися в порядку господарського судочинства, оскільки порушено провадження про банкрутство стосовно ТОВ "Фірма «Консоль ЛТД», необхідно зазначити таке.

Умови та порядок відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом та застосування ліквідаційної процедури з метою повного або часткового задоволення вимог кредиторів передбачені Законом № 2343-ХІІ.

У зв'язку з набранням чинності 19 січня 2013 року (за винятком окремих положень) Законом України від 22 грудня 2011 року № 4212-VI «Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» Закон № 2343-ХІІ викладено в новій редакції.

Згідно з пунктом 7 розділу Х «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 2343-ХІІ статтю 12 ГПК України доповнено пунктом 7, відповідно до якого до підвідомчості господарських судів віднесено справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого порушено справу про банкрутство.

Відповідно до Закону України від 02 жовтня 2012 року № 5405-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання господарських зобов'язань» розділ Х «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 2343-ХІІ доповнено пунктом 1-1, яким визначено, що положення цього Закону застосовуються

господарськими судами під час розгляду справ про банкрутство, провадження в яких порушено після набрання чинності цим Законом.

Таким чином, вирішуючи питання про визначення юрисдикції (предметної підсудності) справи у спорах фізичної особи з майновими вимогами до боржника, суди повинні враховувати положення пункту 1-1 розділу Х «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 2343-ХІІ, вимоги статті 15 ЦПК України, статті 12 ГПК України та брати до уваги дату порушення господарським судом провадження у справі про банкрутство боржника.

Порушення господарським судом справ про банкрутство боржника до 19 січня 2013 року не впливає на визначення юрисдикції цих спорів, і їх слід розглядати в порядку цивільного судочинства.

Аналогічний висновок зроблено у постановках Великої Палати Верховного Суду від 14 лютого 2018 року у справі № 456/20/16-ц, від 26 червня 2018 року у справі № 372/3584/16-ц, від 31 жовтня 2018 року у справі № 541/459/17, від 29 травня 2019 року у справі № 761/20844/13-ц, від 20 березня 2019 року у справі № 761/20612/15-ц та інших, і підстав для відступу від нього не вбачається.

У справі, що розглядається, провадження відкрите у липні 2012 року, і при її розгляді жодної інформації про порушення справи про банкрутство ТОВ фірми «Консоль ЛТД» не надходило.

Тому порушення справи про банкрутство у 2012 році не впливає на визначення юрисдикції вказаної справи. З урахуванням предмета та обсягу позовних вимог, суб'єктного складу спору справа підлягає розгляду у порядку цивільного судочинства і законно розглянута загальними судами.

Стосовно висновків судів по суті вирішеного спору

Установивши під час розгляду справи, що відповідач - ТОВ фірма «Консоль ЛТД» не виконало належним чином узятих за договором зобов'язань, хоч позивачі і сплатили пайові внески в повному обсязі, тобто вчинили дії, спрямовані на виникнення юридичних фактів, необхідних і достатніх для отримання права вимоги переходу права власності на об'єкт будівництва або набуття майнових прав на цей об'єкт, суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, обґрунтовано вважав, що є підстави для визнання за позивачами майнових прав на спірні квартири.

Аналогічні висновки по суті вирішеного спору зробила Велика Палата Верховного Суду у постановках від 27 лютого 2019 року у справі № 761/32696/13-ц (провадження № 14-606цс18), від 03 квітня 2019 року у справі № 761/9951/15-ц (провадження № 14-614цс18), від 29 травня 2019 року у справі № 761/20844/13-ц (провадження № 14-146цс19) та від 20 березня 2019 року у справі № 761/20612/15-ц (провадження № 14-39цс19).

1.11. Справа за цивільним позовом ОСОБА_1 до арбітражного керуючого Венської О. О. про визнання права на частку в спільній частковій власності на матеріали, обладнання й інше майно та про заборону включати це майно до ліквідаційної маси банкрута (оскільки арбітражний керуючий діє від імені підприємства-боржника у межах наданих повноважень, така особа у цивільному процесі не має самостійної процесуальної дієздатності)

(постанова від 07.08.2019 у справі № 200/416/17-ц)

Якщо спір з майновими вимогами до боржника, щодо якого до 19 січня 2013 року порушене провадження про банкрутство, ініційований за правилами цивільного судочинства до вказаної дати, господарський суд не має юрисдикції щодо розгляду такого спору. Якщо ж цей спір ініційований за правилами цивільного судочинства 19 січня 2013 року чи пізніше, господарський суд не має юрисдикції щодо його розгляду лише тоді, якщо станом на 19 січня 2013 року цей суд вже прийняв постанову про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури.

Аналогічні висновки Велика Палата Верховного Суду сформулювала у постанові від 29 травня 2019 року у справі № 1609/6645/12.

Оскільки позов поданий після 19 січня 2013 року, до спірних правовідносин застосовуються приписи частини четвертої статті 10 Закону України про визнання банкрутом у редакції Закону України № 4212-VI (зі змінами, внесеними Законами України № 5405-VI і № 5518-VI) та пункту 7 частини першої статті 12 ГПК України у редакції того ж Закону, що набрали чинності 19 січня 2013 року.

Відповідно до частини четвертої статті 40 Закону України про визнання банкрутом у ліквідаційній процедурі господарський суд

розглядає скарги на дії (бездіяльність) учасників ліквідаційної процедури та здійснює інші повноваження, передбачені цим Законом.

Арбітражний керуючий – це фізична особа, призначена господарським судом у встановленому порядку в справі про банкрутство як розпорядник майна, керуючий санацією або ліквідатор з числа осіб, які отримали відповідне свідоцтво і внесені до Єдиного реєстру арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) України (абзац другий частини першої статті 1 Закону України про банкрутство).

Арбітражні керуючі є суб'єктами незалежної професійної діяльності. Арбітражний керуючий (розпорядник майна, керуючий санацією, ліквідатор) з моменту винесення ухвали (постанови) про призначення його арбітражним керуючим (розпорядником майна, керуючим санацією, ліквідатором) до моменту припинення здійснення ним повноважень прирівнюється до службової особи підприємства-боржника (частина перша та друга статті 4 того ж Закону).

Відповідно до частини одинадцятої статті 41 Закону України про визнання банкрутом дії (бездіяльність) ліквідатора (ліквідаційної комісії) можуть бути оскаржені до господарського суду учасниками справи про банкрутство, права яких порушено такими діями (бездіяльністю).

Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на те, що відповідачка є особою, яка має спеціальний статус арбітражного керуючого. Отже, відповідачка здійснює повноваження відповідно до Закону України про визнання банкрутом та несе юридичну відповідальність лише у межах її повноважень як арбітражного керуючого.

Здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді (цивільна процесуальна дієздатність) мають фізичні особи, які досягли повноліття, а також юридичні особи (частина перша статті 29 ЦПК України в редакції, чинній на час звернення з позовом до суду). Аналогічний за змістом припис закріплений у частині першій статті 47 ЦПК України у редакції, чинній на час розгляду справи Великою Палатою Верховного Суду.

Юридичних осіб представляють їхні органи, що діють у межах повноважень, наданих їм законом, статутом чи положенням, або їх представники (частина третя статті 38 ЦПК України в редакції,

чинний на час звернення з позовом до суду; близький за змістом припис закріплений у частині третій статті 58 ЦПК України у редакції, чинній на час розгляду справи Великою Палатою Верховного Суду).

Оскільки арбітражний керуючий діє від імені підприємства-боржника у межах наданих повноважень, така особа у цивільному процесі не має самостійної процесуальної дієздатності.

З огляду на викладене необґрунтованими є доводи касаційної скарги про те, що справу слід розглядати за правилами цивільного судочинства. Вимоги цієї позовної заяви має вирішувати суд у порядку, визначеному Законом України про визнання банкрутом, за правилами господарського судочинства.

1.12. Справа за позовом ТОВ до ГУ МВС України в Київській області про скасування арешту майну, накладеного в межах кримінального провадження

(постанова від 21.08.2019 у справі № 911/1247/18)

Водночас суди встановили, що бездіяльність органів досудового розслідування та прокуратури, а також судових органів з приводу скасування накладеного арешту призвела до вичерпання усіх можливих способів захисту порушених прав позивача. Вказана бездіяльність стала підставою для звернення до суду із цим позовом.

При цьому матеріали справи свідчать про те, що з 2006 року по теперішній час не встановлено особу, яка вчинила злочин.

Згідно з пунктом 10 розділу XI «Перехідні положення» КПК України 2012 року кримінальні справи, які на день набрання чинності цим Кодексом не направлені до суду з обвинувальним висновком, постановою про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, постановою про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, розслідуються, надсилаються до суду та розглядаються судами першої, апеляційної, касаційної інстанцій згідно з положеннями цього Кодексу.

Юридична особа в інтересах акціонерів якої порушувалася справа (ВАТ «Київспецкомплектгаз»), припинила своє існування 26 квітня 2006 року. Не встановлено особу, яка вчинила злочин. При цьому, в силу частини першої статті 49 КК України, неможливо

притягнути особу до кримінальної відповідальності у випадку закінчення строку давності.

Право власності належить до основоположних прав людини, втілення яких у життя становить підвалини справедливості суспільного ладу. Захист зазначеного права гарантовано статтею першою Першого протоколу до Конвенції. Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном, і ніхто не може бути позбавлений власного майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права. Відповідно до практики ЄСПЛ втручання в це право повинно мати законні підстави й мету, а також бути пропорційним публічному інтересу.

Особи, котрі зазнають порушення права мирного володіння майном, як і інших визначених Конвенцією прав, відповідно до статті 13 цього міжнародно-правового акта повинні бути забезпечені можливістю ефективного засобу юридичного захисту в національному органі.

На рівні національного законодавства гарантії захисту права власності закріплені у статті 41 Конституції України, за змістом якої кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю за винятком обмежень, установлених законом.

Зазначений принцип відображено й конкретизовано в частині першій статті 321 ЦК України, згідно з якою право власності є непорушним, і ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні. Одним із способів захисту права власності є гарантована статтею 391 цього Кодексу можливість власника вимагати усунення перешкод у здійсненні права користування та розпорядження своїм майном.

Спеціальні підстави законного обмеження особи у реалізації права власності передбачені, зокрема, нормами кримінального процесуального закону для виконання завдань кримінального провадження як легітимної мети відповідного втручання у право мирного володіння майном.

Зокрема, відповідно до статті 126 КПК України 1960 року, чинного на час накладення слідчим арешту на майно позивача, зазначений захід міг тимчасово застосовуватися слідчим або судом на період досудового слідства та/або судового розгляду для забезпечення цивільного позову і можливої конфіскації майна. Як було визначено в цій же статті, накладений на майно арешт мав бути

скасований органом досудового слідства, коли в застосуванні цього заходу відпаде потреба. У разі закриття кримінальної справи постановою слідчого арешт майна згідно з частиною першою статті 214 КПК України 1960 року підлягав скасуванню на підставі цього ж процесуального рішення.

Правова природа арешту майна не змінилася і з прийняттям нині чинного КПК України 2012 року, норми якого більш докладно регламентують мету, підстави й порядок застосування та скасування цього заходу забезпечення кримінального провадження.

Зокрема, згідно зі статтею 170 КПК України 2012 року завданнями арешту майна є запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, знищення, перетворення, відчуження з метою забезпечення: збереження речових доказів; спеціальної конфіскації; конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи; відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди.

Арешт майна має тимчасовий характер, і його максимально можлива тривалість обмежена часовими рамками досудового розслідування та/або судового розгляду до прийняття процесуального рішення, яким закінчується кримінальне провадження. Зі змісту частини третьої статті 174 КПК України 2012 року у разі закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування одночасно з винесенням відповідної постанови прокурор зобов'язаний скасувати арешт майна, якщо воно не підлягає спеціальній конфіскації. Зазначена норма процесуального права є аналогічною наведеній у частині першій статті 214 КПК України 1960 року.

Арешт на майно було накладено під час дії КПК України 1960 року за процедурою, встановленою цим нормативно-правовим актом. Відповідно до пункту 9 розділу XI «Перехідні положення» КПК України 2012 року арешт майна, застосований до дня набрання чинності цим Кодексом, продовжує свою дію до його зміни, скасування чи припинення у порядку, що діяв до набрання чинності цим Кодексом. Ця норма узгоджується з вимогами частини першої статті 5 КПК України 2012 року, за якою процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення приймається згідно з

положеннями цього Кодексу, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення.

З огляду на зазначене, на правовідносини, пов'язані з розв'язанням питання про припинення арешту майна позивача, поширюються норми КПК України 1960 року.

Проте положеннями цього Кодексу передбачалося прийняття рішення про зняття арешту з майна на стадії досудового слідства лише в межах провадження у кримінальній справі – або одночасно з винесенням постанови про її закриття (частина перша статті 214), або раніше, якщо в застосуванні відповідного заходу відпаде потреба (частина шоста статті 126).

Крім того, у межах кримінальної справи, що розслідувалася, власник майна, який не набував процесуального становища підозрюваного, обвинуваченого, чинним на той час кримінально-процесуальним законом не був наділений процесуальним правом ініціювати питання про звільнення майна з-під арешту.

Із урахуванням викладеного, а також втрати чинності КПК України 1960 року, тривалого часу, що минув після накладення арешту, істотних організаційних і кадрових змін, що в подальшому відбулися у правоохоронних органах, вирішення питання про припинення втручання у право власності шляхом звернення до слідчого або прокурора на підставі КПК України 1960 року очевидно не буде ефективним способом захисту порушеного права.

Інституту судового контролю за дотриманням прав і свобод людини під час досудового розслідування КПК України 1960 року не містив. Прийняття судом рішення щодо арешту майна як засобу забезпечення цивільного позову та/або можливої конфіскації, з огляду на зміст пункту сьомого частини першої статті 253, пункту восьмого частини першої статті 324, частини тринадцятої статті 335 цього Кодексу передбачалося лише після прийняття рішення про призначення до судового розгляду та під час постановлення за результатами такого розгляду вироку у кримінальній справі, направлений до суду з обвинувальним висновком.

Проте кримінальну справу, в межах якої на майно позивача накладено арешт, до суду для розгляду по суті скеровано не було.

Згідно зі статтею 174 КПК України 2012 року як підозрюваний, обвинувачений, їх захисник або законний представник, так і інший власник або володілець майна вправі звернутися до слідчого судді з клопотанням про скасування арешту майна, в тому числі на тій

підставі, що в подальшому у застосуванні відповідного заходу відпала потреба.

Проте слідчий суддя, як і прокурор, наділений повноваженнями приймати рішення про припинення цього заходу виключно під час досудового розслідування, розпочатого шляхом внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань у порядку, встановленому КПК України 2012 року. Процедура вирішення означених питань за межами кримінального провадження КПК України не передбачає.

Однак нормативна неврегульованість порядку захисту права, яке очевидно безпідставно обмежується, не може виправдовувати відмову в його захисті. Перекладення тягара такого недоліку законодавства на особу, котра багато років потерпає від свавільного втручання у право власності, гарантоване Конвенцією і Конституцією України, є неприпустимим. Зволікання з наданням ефективного засобу юридичного захисту тягне погіршення правового становища особи, котра зазнає негативних наслідків не лише від помилки представника влади, а й від перешкод у отриманні реальної можливості її виправлення, і перебуває у стані невизначеності непередбачувано тривалий час.

Водночас вимоги про звільнення майна з-під арешту, що ґрунтуються на праві власності на нього, виступають способом захисту зазначеного права (різновидом негаторного позову) і виникають з цивільних правовідносин, відповідно до положень статті 19 ЦПК України, статті 20 ГПК України можуть бути вирішені судом цивільної чи господарської юрисдикції. З урахуванням наведеного вище, вирішення цих вимог за правилами кримінального судочинства законом не передбачено.

Така правова позиція відповідає висновкам, викладеним раніше Великою Палатою Верховного Суду у постанові від 15 травня 2019 року у справі № 372/2904/17-ц та Верховним Судом України у постанові від 15 травня 2013 року № 6-26цс13. Підстав для відступу від цих висновків Велика Палата Верховного Суду не знаходить.

Таким чином, судом кримінальної юрисдикції повинні розглядатися скарги на законність і обґрунтованість арешту майна, розв'язання яких потребує перевірки наявності підстав і дотримання процедури, встановлених кримінальним процесуальним законом, тобто вирішення по суті питань, які безпосередньо стосуються порядку здійснення кримінального провадження.

Отже, вирішення зазначеного питання судом у порядку господарського судочинства не призведе до заміщення ним функцій суду кримінальної юрисдикції і не може завдати шкоди інтересам кримінального провадження.

З огляду не викладене суди попередніх інстанцій дійшли правильного висновку про розгляд зазначеної справи в порядку господарського судочинства.

1.13. Справа за позовом ЗАТ «Київгума» в особі арбітражного керуючого – ліквідатора до ТОВ «Укрінформсервіс», ОСОБА_1, ОСОБА_2, про визнання договору недійсним (якщо боржник у розумінні Закону № 2343-ХІІ є позивачем за немайновим позовом і результат його розгляду не впливає на обсяг ліквідаційної маси боржника, то цей спір не належить до юрисдикції господарських судів)
(постанова від 23.10.2019 у справі № 752/4361/15)

Як зазначено в позовній заяві ЗАТ «Київгума» та підтверджується відомостями Єдиного державного реєстру судових рішень, 15 жовтня 2009 року порушено провадження у справі № 5002-19/5719.2-2010 про банкрутство ЗАТ «Київгума», а постановою Господарського суду Автономної Республіки Крим від 08 листопада 2013 року у справі № 5002-19/5719.2-2010 ЗАТ «Київгума» визнано банкрутом, відкрито ліквідаційну процедуру.

19 січня 2013 року набрав чинності Закон України від 22 грудня 2011 року № 4212-VI «Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (за винятком окремих його положень) (далі – Закон № 4212-VI), яким Закон № 2343-ХІІ викладено в новій редакції.

У пункті 11 розділу Х «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 2343-ХІІ (у редакції Закону № 4212-VI) визначено, що положення цього Закону застосовуються господарськими судами під час розгляду справ про банкрутство, провадження в яких порушено після набрання чинності цим Законом. Положення цього Закону, що регулюють продаж майна в провадженні у справі про банкрутство, застосовуються господарськими судами під час розгляду справ про банкрутство, провадження у яких відкрито до набрання чинності цим Законом. Положення цього Закону, що регулюють ліквідаційну процедуру, застосовуються господарськими судами під час розгляду

справ про банкрутство, провадження у яких відкрито до набрання чинності цим Законом, якщо на момент набрання ним чинності господарським судом не було прийнято постанову про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури.

Таким чином, зважаючи на те, що ЗАТ «Київгума» звернулося до суду із зазначеним позовом після 19 січня 2013 року, вирішуючи питання щодо підсудності спору за позовом ЗАТ «Київгума», суди повинні були керуватися приписами Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» в редакції Закону № 4212-VI та чинних процесуальних законів.

Відповідно до пункту 7 частини першої статті 12 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України; у редакції, чинній на час відкриття провадження у справі за позовом ЗАТ «Київгума») господарським судам підвідомчі справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого порушено справу про банкрутство, у тому числі справи у спорах про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника, за винятком спорів, пов'язаних із визначенням та сплатою (стягненням) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України, а також справ у спорах про визнання недійсними правочинів (договорів), якщо з відповідним позовом звертається на виконання своїх повноважень контролюючий орган, визначений Податковим кодексом України.

Аналогічні норми закріплено у статті 20 ГПК України у редакції, чинній з 15 грудня 2017 року.

Норми пункту 7 частини першої статті 12 ГПК України (у редакції, чинній на час відкриття провадження у справі за позовом ЗАТ «Київгума») кореспондуються із частиною четвертою статті 10 Закону № 2343-XII, якою визначено, що суд, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, вирішує усі майнові спори з вимогами до боржника, у тому числі спори про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника, за винятком спорів, пов'язаних із визначенням та сплатою (стягненням) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України, а також справ у спорах

про визнання недійсними правочинів (договорів), якщо з відповідним позовом звертається на виконання своїх повноважень контролюючий орган, визначений Податковим кодексом України.

Норми аналогічного характеру містить і частина друга статті 7 Кодексу України з процедури банкрутства від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII, який вступив у дію 21 жовтня 2019 року.

Крім названих у частині четвертій статті 10 Закону № 2343-XII спорів, пов'язаних із майновими вимогами до боржника, до них також відносяться спори про визнання права власності, витребування майна із чужого незаконного володіння, спори, пов'язані з майновими вимогами учасників (акціонерів) до боржника.

Справи у таких спорах належать до виключної підсудності того господарського суду, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство (частина дев'ята статті 16 ГПК України у редакції, чинній до 15 грудня 2017 року). Зазначені майнові спори розглядаються та вирішуються господарським судом за правилами позовного провадження, передбаченими ГПК України, з урахуванням особливостей, установлених Законом № 2343-XII.

Тобто ЗАТ «Київгума», боржник у розумінні Закону № 2343-XII, є позивачем за цим позовом, **його вимоги не підлягають вартісній оцінці та є немайновими**, а результати їх розгляду не вплинуть на обсяг ліквідаційної маси цього товариства, тому відсутні підстави стверджувати, що на позовні вимоги ЗАТ «Київгума» поширюються положення частини четвертої статті 10 Закону № 2343-XII та пункту 7 частини першої статті 12 ГПК України у редакції, чинній до 15 грудня 2017 року (**частини другої статті 7 Кодексу України з процедури банкрутства** та пункту 8 статті 20 ГПК України у чинній редакції відповідно) щодо належності спорів з майновими вимогами до боржника, у тому числі спорів про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником, до юрисдикції господарських судів.

Ураховуючи зазначене та зважаючи на суб'єктний склад спору, апеляційний суд дійшов правильного висновку, що спір за позовом ЗАТ «Київгума» до ТОВ «Укрінформсервіс», ОСОБА_1, ОСОБА_2 про визнання недійсним договору підлягає розгляду за правилами цивільного судочинства.

Велика Палата Верховного Суду погоджується з висновками апеляційного суду про те, що положення Закону № 2343-XII щодо повноважень ліквідатора не обумовлюють юрисдикційну належність

спорів, адже підвідомчість та підсудність спорів визначається процесуальними законами.

1.14. Справа за цивільним позовом ОСОБА_1 до органу національної поліції та органу державної реєстрації про звільнення майна з-під арешту (щодо порядку та умов скасування арешту майна, накладеного в межах кримінального провадження)

(постанова від 08.11.2019 у справі № 450/1411/16)

Порядок скасування арешту майна, що накладений в межах кримінального провадження, встановлено ст. 174 КПК України 2012 року, і відповідно таке питання підлягає розгляду за правилами кримінального судочинства.

Проте вказаний арешт на спірну земельну ділянку було накладено органом досудового слідства під час процесу досудового слідства у вказаній кримінальній справі на підставі положень КПК України 1960 року.

Отже, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку про розгляд зазначеної справи в порядку цивільного судочинства.

Великою Палатою Верховного Суду було встановлено, що судами попередніх інстанцій не в повному обсязі була проаналізована наявна в матеріалах справи на а.с. 73 копія постанови від 11 листопада 2011 року заступника начальника ВРОВС СУ ГУМВС України у Львівській області у кримінальній справі № 141-3097 щодо накладення арешту на спірну земельну ділянку площею 0,1503 га, розташовану на АДРЕСА_1, щодо даних, які визначають мету накладення вказаного арешту, яка судами попередніх інстанцій не встановлена. При цьому, конкретизація такої мети арешту (з метою конфіскації чи з іншою метою) має визначальне значення для вирішення питання щодо необхідності залучення до участі у справі відповідного територіального органу Державної фіскальної служби України. При цьому, всупереч вимогам ч. 1 ст. 382 ЦПК України, у рішенні апеляційного суду не наведено доводів за якими цей суд не погодився з висновками суду першої інстанції та мотивів прийняття чи відхилення кожного аргументу, зокрема щодо складу учасників справи (в контексті питання щодо необхідності вирішення питання щодо участі у справі відповідного територіального органу Державної фіскальної служби України).

1.15. Справа за цивільних позовом фізичних осіб до органу Державної фіскальної служби про зняття арешту з нерухомого майна (щодо порядку та умов скасування арешту майна, накладеного в межах кримінального провадження)

(постанова від 08.11.2019 у справі № 643/3614/17)

Спеціальні підстави законного обмеження особи у реалізації права власності передбачені, зокрема, нормами кримінального процесуального закону для виконання завдань кримінального провадження як легітимної мети відповідного втручання у право мирного володіння майном.

Зокрема, відповідно до статті 126 КПК України 1960 року, чинного на час накладення арешту на спірне майно, зазначений захід міг тимчасово застосовуватися слідчим або судом на період досудового слідства та/або судового розгляду для забезпечення цивільного позову і можливої конфіскації майна. Як було визначено в цій же статті, накладений на майно арешт мав бути скасований органом досудового слідства, коли в застосуванні цього заходу відпаде потреба. У разі закриття кримінальної справи постановою слідчого арешт майна згідно з частиною першою статті 214 КПК України 1960 року підлягав скасуванню на підставі цього ж процесуального рішення.

Правова природа арешту майна не змінилася і з прийняттям нині чинного КПК України, норми якого більш докладно регламентують мету, підстави й порядок застосування та скасування цього заходу забезпечення кримінального провадження.

При цьому у межах кримінальної справи, що розслідувалася, ОСОБА_1 та ОСОБА_2 не набували процесуального становища підозрюваних, обвинувачених, а як власники майна чинним на той час кримінально-процесуальним законом не були наділені процесуальним правом ініціювати питання про звільнення його з-під арешту у зв'язку з тим, що майно належить не засудженому, а їм.

Із урахуванням викладеного, а також втрати чинності КПК України 1960 року, тривалого часу, що минув після закриття справи, істотних організаційних і кадрових змін, що в подальшому відбулися у правоохоронних органах, вирішення питання про припинення втручання у право власності ОСОБА_1 та ОСОБА_2 шляхом звернення до слідчого або прокурора на підставі КПК України 1960

року очевидно не буде ефективним способом захисту порушеного права.

Суд кримінальної юрисдикції компетентний розглядати цивільний позов лише разом з кримінальною справою, яка надійшла до суду з обвинувальним висновком, і лише у разі, якщо його заявляє особа, котра зазнала матеріальної шкоди від злочину і пред'являє вимогу про її відшкодування до обвинуваченого або до осіб, які несуть матеріальну відповідальність за його дії (частина перша статті 28 КПК України 1960 року).

ОСОБА_1 та ОСОБА_2 пред'являють позов не у зв'язку з завданням їм матеріальної шкоди обвинуваченням, а з підстави необґрунтованого обмеження їхнього права власності постановою слідчого.

Вимоги про звільнення майна з-під арешту, що ґрунтуються на праві власності на нього, виступають способом захисту зазначеного права (різновидом негативного позову) і виникають з цивільних правовідносин, відповідно до частини першої статті 19 ЦПК України можуть бути вирішені судом цивільної юрисдикції. З урахуванням наведеного вище, вирішення цих вимог за правилами кримінального судочинства законом не передбачено.

II. Застосування норм матеріального права

2.1 Справа за цивільним позовом фізичної особи до банку про стягнення процентів за користування банківським вкладом; суми майнової відповідальності за прострочення грошового зобов'язання; пені за прострочення виконання зобов'язання з повернення вкладу (наслідки закінчення строку дії договору банківського вкладу)

(постанова від 20.03.2019 у справі № 761/26293/16-ц)

Закінчення строку дії договору банківського вкладу не звільняє банк від обов'язку повернути (видати) кошти вкладників.

Сторони за домовленістю можуть визначити порядок здійснення повернення коштів за строковим вкладом – шляхом перерахування на поточний рахунок вкладника, шляхом видачі готівкою через касу банку, або іншим шляхом. Зазначені вище норми не містять

обмежень при виборі сторонами такого договору способу виконання зобов'язання з повернення коштів банку перед вкладником.

У разі, якщо договором банківського вкладу передбачено повернення вкладу коштів шляхом їх перерахування на поточний рахунок вкладника, із чим погодились обидві сторони, укладаючи такий договір, то після здійснення зазначеної операції правовідносини сторін трансформуються у правовідносини банківського рахунку відповідно до положень частини третьої статті 1058 ЦК України.

Така трансформація означає, що вкладник має право отримати готівкою повернуті банком на поточний рахунок кошти за вкладом, але до правовідносин між ними вже не можуть застосовуватись положення договору строкового банківського вкладу у зв'язку з тим, що строк його дії закінчився.

Згідно зі статтею 1070 цього Кодексу за користування грошовими коштами, що знаходяться на рахунку клієнта, банк сплачує проценти, сума яких зараховується на рахунок, якщо інше не встановлено договором банківського рахунка або законом. Сума процентів зараховується на рахунок клієнта у строки, встановлені договором, а якщо такі строки не встановлені договором, – зі спливом кожного кварталу. Проценти, передбачені частиною першою цієї статті, сплачуються банком у розмірі, встановленому договором, а якщо відповідні умови не встановлені договором, – у розмірі, що звичайно сплачується банком за вкладом на вимогу.

Боржник вважається таким, що прострочив, якщо він не приступив до виконання зобов'язання або не виконав його у строк, встановлений договором або законом (стаття 612 ЦК України).

Таким чином, з часу перерахування банком вкладу на поточний рахунок клієнта відповідно до умов укладеного між ними договору банк має сплатити проценти за користування цими грошовими коштами у розмірі, визначеному відповідно до вимог статті 1070 ЦК України.

Правові наслідки неналежного виконання банком операцій за рахунком клієнта визначено статтею 1073 цього Кодексу.

Невиконання або неналежне виконання зобов'язань банку за договором банківського рахунка, зокрема відмова виконати розпорядження клієнта з видачі йому відповідних сум з рахунка, має наслідком настання відповідальності банку, встановленої договором або законом.

Частиною п'ятою статті 10 Закону України «Про захист прав споживачів» встановлено, що у разі коли виконавець не може виконати (прострочує виконання) роботу (надання послуги) згідно з договором, за кожний день (кожну годину, якщо тривалість виконання визначено у годинах) прострочення споживачеві сплачується пеня у розмірі трьох відсотків вартості роботи (послуги), якщо інше не передбачено законодавством. У разі коли вартість роботи (послуги) не визначено, виконавець сплачує споживачеві неустойку в розмірі трьох відсотків загальної вартості замовлення. Сплата виконавцем неустойки (пені), встановленої в разі невиконання, прострочення виконання або іншого неналежного виконання зобов'язання, не звільняє його від виконання зобов'язання в натурі.

Оскільки відповідно до статей 2, 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність» банк має право здійснювати банківську діяльність на підставі банківської ліцензії шляхом надання банківських послуг, а клієнтом банку є будь-яка фізична чи юридична особа, що користується послугами банку, то до спірних правовідносин підлягають застосуванню положення частини п'ятої статті 10 Закону України «Про захист прав споживачів».

Таким чином, відмова банку виконати розпорядження клієнта з видачі належних йому за договором банківського рахунку сум свідчить про невиконання банком своїх зобов'язань та має наслідком настання відповідальності, передбаченої законом у вигляді сплати пені в розмірі трьох відсотків від суми утримуваних банком коштів за кожен день з моменту звернення клієнта з вимогою про видачу коштів до дня фактичної видачі.

що у постанові Великої Палати Верховного Суду від 16 січня 2019 року у справі № 373/2054/16-ц викладено висновок щодо виконання договірних зобов'язань в іноземній валюті. Відповідно до цієї постанови як укладення, так і виконання договірних зобов'язань в іноземній валюті, зокрема позики, не суперечить чинному законодавству. Суд має право ухвалити рішення про стягнення грошової суми в іноземній валюті, при цьому з огляду на положення частини першої статті 1046, частини першої статті 1049 ЦК України належним виконанням зобов'язання з боку позичальника є повернення коштів у строки, у розмірі та саме в тій валюті, яка визначена договором позики, а не в усіх випадках та безумовно в національній валюті України. Передбачене частиною другою статті

625 ЦК України нарахування трьох відсотків річних має компенсаційний, а не штрафний характер, оскільки є способом захисту майнового права та інтересу, який полягає в отриманні компенсації від боржника. При обчисленні трьох відсотків річних за основу має братися прострочена сума, визначена в договорі чи судовому рішенні, а не її еквівалент у національній валюті України.

Таким чином цей висновок стосується можливості виконання договірних зобов'язань в іноземній валюті, та нарахування трьох відсотків річних, визначених статтею 625 ЦК України, які входять до складу грошового зобов'язання та мають компенсаційний характер, в іноземній валюті.

Оскільки пеня є неустойкою і має штрафний, а не компенсаційний характер, вона не входить до складу зобов'язання, її сплата та розмір визначені Законом України «Про захист прав споживачів» за неналежне надання виконавцем банківських послуг споживачеві, то нарахування та стягнення такої пені має бути здійснене в національній валюті України.

2.2. Справа за позовом банку в особі уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб до товариства про визнання недійсним нікчемного договору про розірвання договору застави майнових прав (такий спосіб захисту як визнання недійсним нікчемного правочину не є способом захисту прав та інтересів, установленим законом; такий спосіб захисту цивільних прав та інтересів як визнання правочину недійсним застосовується до оспорюваних правочинів)

(постанова від 04.06.2019 у справі № 916/3156/17)

За частиною другою статті 5 Господарського процесуального кодексу України суд відповідно до викладеної в позові вимоги позивача може визначити у своєму рішенні спосіб захисту, який не встановлений законом, лише за умови, що законом не встановлено ефективного способу захисту порушеного права чи інтересу. Отже, суд може застосувати не встановлений законом спосіб захисту лише за наявності двох умов одночасно: по-перше, якщо дійде висновку, що жодний установлений законом спосіб захисту не є ефективним саме у спірних правовідносинах, а по-друге, якщо дійде висновку, що

задоволення викладеної у позові вимоги позивача призведе до ефективного захисту його прав чи інтересів.

Велика Палата Верховного Суду неодноразово звертала увагу, що застосування конкретного способу захисту цивільного права залежить як від змісту права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення, невизнання або оспорення. Такі право чи інтерес мають бути захищені судом у спосіб, який є ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорення та спричиненим цими діями наслідкам. Подібні висновки сформульовані, зокрема, у постановках Великої Палати Верховного Суду від 05 червня 2018 року у справі № 338/180/17 (провадження № 14-144цс18), від 11 вересня 2018 року у справі № 905/1926/16 (провадження № 12-187гс18), від 30 січня 2019 року у справі № 569/17272/15-ц (провадження № 14-338цс18).

Тому Велика Палата Верховного Суду не погоджується з висновками, викладеними в постановках Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 21 листопада 2018 року у справі № 577/5321/17, від 03 жовтня 2018 року у справі № 369/2770/16-ц, від 07 листопада 2018 року у справі № 357/3394/16-ц та у постанові Верховного Суду України від 02 березня 2016 року у справі № 6-308цс16, у частині застосування таких способів захисту прав та інтересів, як визнання нікчемного правочину недійсним і встановлення нікчемності правочину. У зв'язку з цим Велика Палата Верховного Суду вважає за необхідне відступити від правових висновків Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду та Верховного Суду України у цій частині.

Такий спосіб захисту цивільних прав та інтересів, як визнання правочину недійсним, застосовується до оспорюваних правочинів.

За наявності спору щодо правових наслідків недійсного правочину, одна зі сторін якого чи інша заінтересована особа вважає його нікчемним, суд перевіряє відповідні доводи та у мотивувальній частині судового рішення, застосувавши відповідні положення норм матеріального права, підтверджує чи спростовує обставину нікчемності правочину.

Така позиція відповідає правовому висновку, викладеному в постанові Великої Палати Верховного Суду від 10 квітня 2019 року у справі № 463/5896/14-ц (провадження № 14-90цс19) під час розгляду

спорів у подібних правовідносинах, відступати від яких Велика Палата Верховного Суду не вбачає правових підстав.

Визнання нікчемного правочину недійсним за вимогою його сторони не є належним способом захисту прав, оскільки не призведе до реального відновлення порушених прав позивача, адже нікчемний правочин є недійсним у силу закону.

2.3. Справа за позовом ДК «Газ Україна» НАК «Нафтогаз України» до ПАТ про стягнення інфляційних втрат та трьох відсотків річних, нарахованих на підставі статті 625 ЦК України (розстрочення або відстрочення виконання судового рішення не змінює цивільного або господарського зобов'язання, у тому числі в частині строків його виконання; натомість таке розстрочення або відстрочення унеможливорює примусове виконання судового рішення до спливу строків, визначених судом)

(постанова від 04.06.2019 у справі № 916/190/18)

Чинне законодавство не пов'язує припинення зобов'язання з наявністю судового рішення чи відкриттям виконавчого провадження з його примусового виконання, а наявність судових актів про стягнення заборгованості не припиняє грошових зобов'язань боржника та не позбавляє кредитора права на отримання передбачених частиною другою статті 625 Цивільного кодексу України сум. Вирішення судом спору про стягнення грошових коштів за договором не змінює природи зобов'язання та підстав виникнення відповідного боргу.

Розстрочення або відстрочення виконання судового рішення не припиняє договірної зобов'язання відповідача, а тому не звільняє його від наслідків порушення відповідного зобов'язання, зокрема шляхом сплати сум, передбачених частиною другою статті 625 Цивільного кодексу України.

2.4. Справа за позовом заступника прокурора в інтересах держави в особі ПАТ до ЗАТ, ОСОБА_1, ОСОБА_2 про стягнення кредитної заборгованості, за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ПАТ, треті особи – ЗАТ, ОСОБА_1, про визнання договору поруки таким, що припинив свою дію (в разі неналежного виконання боржником зобов'язань за кредитним договором передбачений частиною четвертою статті 559 ЦК України строк

пред'явлення кредитором вимог до поручителя про повернення боргових сум, погашення яких згідно з умовами договору визначено періодичними платежами, повинен обчислюватися з моменту настання строку погашення кожного чергового платежу)

(постанова від 05.06.2019 у справі № 523/3082/14-ц)

За змістом частини четвертої статті 559 ЦК України порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. У разі, якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

Порука – це строкове зобов'язання, і незалежно від того, чи встановлено договором строк її дії, сплив цього строку – припиняє суб'єктивне право кредитора.

Відповідно до умов кредитного договору боржник ЗАТ «Сканінтертранс» (а відтак і поручителі ОСОБА_1 та ОСОБА_2) узяли на себе зобов'язання сплачувати обумовлені платежі за кредитним договором рівними частинами щомісяця згідно з графіком платежів.

Тобто, крім установлення строку дії договору, сторони встановили й строки виконання боржником окремих зобов'язань (внесення щомісячних платежів), що входять до змісту зобов'язання, яке виникло на основі договору.

Строк виконання боржником кожного щомісячного зобов'язання згідно із частиною третьою статті 254 ЦК України спливає у відповідне число останнього місяця строку.

Якщо умовами кредитного договору передбачено окремі самотійні зобов'язання боржника про повернення боргу щомісяця частинами та встановлено самотійну відповідальність боржника за невиконання цього обов'язку, то в разі неналежного виконання позичальником цих зобов'язань позовна давність за вимогами кредитора до нього про повернення заборгованих коштів повинна обчислюватися з моменту настання строку погашення кожного чергового платежу.

Оскільки відповідно до статті 554 ЦК України поручитель відповідає перед кредитором у тому самому обсязі, що й боржник, то

зазначені правила (з урахуванням положень частини четвертої статті 559 цього Кодексу) повинні застосовуватись і до поручителя.

Отже, в разі неналежного виконання боржником зобов'язань за кредитним договором передбачений частиною четвертою статті 559 ЦК України строк пред'явлення кредитором вимог до поручителя про повернення боргових сум, погашення яких згідно з умовами договору визначено періодичними платежами, повинен обчислюватися з моменту настання строку погашення кожного чергового платежу.

У разі пред'явлення вимоги до поручителя більше ніж через шість місяців після настання строку для виконання відповідної частини основного зобов'язання, в силу положень частини четвертої статті 559 ЦК України порука припиняється в частині відповідних щомісячних зобов'язань щодо повернення грошових коштів поза межами цього строку.

Разом з тим правовідносини поруки за договором не можна вважати припиненими в іншій частині, яка стосується відповідальності поручителя за невиконання боржником окремих зобов'язань за кредитним договором про погашення кредиту до збігу шестимісячного строку з моменту виникнення права вимоги про виконання відповідної частини зобов'язань.

Така правова позиція вже висловлена Великою Палатою Верховного Суду у постановках від 20 червня 2018 року у справі № 758/6863/14-ц (провадження № 14-224цс18), від 13 червня 2018 року у справі № 408/8040/12 (провадження № 14-145цс18), і підстав для відступу від такої правової позиції не вбачається.

Ураховуючи те, що 16 березня 2009 року банк пред'явив вимогу до боржника про погашення поточної заборгованості, а не дострокового повернення суми кредиту, Велика Палата Верховного Суду вважає безпідставним висновок апеляційного суду про початок обчислення шестимісячного строку, встановленого частиною четвертою статті 559 ЦК України, для припинення поруки в цілому саме з цього строку.

Водночас банк 23 жовтня 2010 року все ж надіслав ЗАТ «Сканінтертранс» вимогу про дострокове повернення кредиту, сплати процентів за користування кредитом, комісії та пені, і саме з цієї дати слід починати відлік шестимісячного строку пред'явлення позову до поручителів (т. 1 а.с. 29).

Ураховуючи те, що позов до поручителів ОСОБА_1 та ОСОБА_2 пред'явлено 18 серпня 2011 року, прокурор пропустив

шестимісячний строк, визначений частиною четвертою статті 559 ЦК України, отже у задоволенні позову до них слід відмовити.

2.5. Справа за цивільним позовом банку до фізичної особи про звернення стягнення на предмет іпотеки (щодо способів звернення стягнення на предмет іпотеки)
(постанова від 29.05.2019 у справі № 310/11024/15-ц)

Відповідно до статей 12 і 33 Закону України «Про іпотеку» одним зі *способів захисту прав та інтересів іпотекодержателя* є звернення стягнення на предмет іпотеки.

Закон визначає такі *способи звернення стягнення на предмет іпотеки* (частина третя статті 33 Закону): судовий (звернення стягнення на предмет іпотеки на підставі рішення суду); позасудовий: захист прав нотаріусом (звернення стягнення на предмет іпотеки на підставі виконавчого напису нотаріуса) або самозахист (згідно з договором про задоволення вимог іпотекодержателя).

Способами задоволення вимог іпотекодержателя під час звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом позасудового врегулювання на підставі договору про задоволення вимог іпотекодержателя або відповідного застереження в іпотечному договорі, яке прирівнюється до такого договору за своїми правовими наслідками, є (частина третя статті 36 Закону): 1) передача іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки в рахунок виконання основного зобов'язання у порядку, встановленому статтею 37 Закону; 2) право іпотекодержателя від свого імені продати предмет іпотеки будь-якій особі на підставі договору купівлі-продажу у порядку, встановленому статтею 38 Закону.

Способами задоволення вимог іпотекодержателя під час звернення стягнення на предмет іпотеки на підставі рішення суду є: 1) реалізація предмета іпотеки шляхом проведення прилюдних торгів (стаття 39 Закону); 2) продаж предмета іпотеки іпотекодержателем будь-якій особі-покупцеві (стаття 38 Закону).

Звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом встановлення у рішенні суду права іпотекодержателя від свого імені продати предмет іпотеки будь-якій особі на підставі договору купівлі-продажу у порядку, визначеному статтею 38 Закону, можливе лише за умови, що сторони договору іпотеки не передбачили цей спосіб задоволення вимог іпотекодержателя у договорі про задоволення вимог

іпотекодержателя або в іпотечному застереженні, яке прирівнюється до такого договору за юридичними наслідками. Якщо ж сторони договору іпотеки передбачили такий спосіб задоволення вимог іпотекодержателя у договорі про задоволення вимог іпотекодержателя або в іпотечному застереженні, позовна вимога про звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом встановлення у рішенні суду права іпотекодержателя від свого імені продати предмет іпотеки будь-якій особі на підставі договору купівлі-продажу у порядку, визначеному статтею 38 Закону, є неналежним способом захисту.

Частина друга статті 36 Закону, яка встановлює, що визначений договором *спосіб задоволення вимог іпотекодержателя* не перешкоджає іпотекодержателю застосувати інші встановлені цим Законом *способи звернення стягнення на предмет іпотеки*, означає, що у разі, якщо у договорі про задоволення вимог іпотекодержателя сторони передбачили обидва, вказані у частині третій статті 36 Закону, способи задоволення вимог іпотекодержателя (статті 37, 38 Закону), то їх наявність не перешкоджає іпотекодержателю застосувати: 1) судовий спосіб звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом задоволення вимог іпотекодержателя у спосіб реалізації предмета іпотеки на прилюдних торгах; 2) позасудовий спосіб звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки на підставі виконавчого напису нотаріуса.

За змістом припису частини другої статті 35 Закону визначена у частині першій цієї статті процедура подання іпотекодержателем вимоги про усунення порушення основного зобов'язання та/або умов іпотечного договору (яка передуює прийняттю іпотекодержателем рішення про звернення стягнення на предмет іпотеки у позасудовий спосіб на підставі договору) не є перешкодою для реалізації іпотекодержателем права звернутись у будь-який час за захистом його порушених прав до суду з вимогами: 1) про звернення стягнення на предмет іпотеки у спосіб його реалізації шляхом проведення прилюдних торгів (статті 41-47 Закону) – незалежно від того, які способи задоволення вимог іпотекодержателя сторони передбачили у відповідному договорі (в іпотечному застереженні); 2) про звернення стягнення на предмет іпотеки у спосіб продажу предмета іпотеки іпотекодержателем будь-якій особі-покупцеві (стаття 38 Закону) – якщо у відповідному договорі (в іпотечному застереженні) сторони

цей спосіб задоволення вимог іпотекодержателя, встановлений статтею 38 Закону, не передбачили.

2.6. Справа за цивільним позовом фізичної особи до Смілянського ОУ ПФУ Черкаської області про стягнення компенсації інфляційних втрат за час прострочення виконання зобов'язання і трьох процентів річних від простроченої суми (з набранням чинності рішення суду про відшкодування шкоди у боржника виникає зобов'язання сплатити точно визначений розмір шкоди, однак саме зобов'язання виникло між сторонами із заподіяння шкоди)

(постанова від 19.06.2019 у справі № 703/2718/16-ц)

Ухвалюючи рішення про задоволення позову та стягуючи з відповідача на користь позивача компенсацію інфляційних втрат за час прострочення виконання зобов'язання і три проценти річних від простроченої суми на підставі статті 625 ЦК України, суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, керувався тим, що на підставі судового рішення – постанови Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 26 серпня 2011 року, якою зі Смілянського ОУ ПФУ Черкаської області на користь ОСОБА_1 стягнуто 5000,00 грн на відшкодування моральної шкоди, виникли грошові зобов'язання.

Однак такі висновки не відповідають правовій природі грошового зобов'язання та визначеним законодавством підставам для їх виникнення, а тому Велика Палата Верховного Суду вважає за необхідне зазначити таке.

Відповідно до частини першої статті 598 ЦК України зобов'язання припиняються на підставах, встановлених договором або законом, зокрема виконанням, проведеним належним чином (стаття 599 ЦК України).

Відповідно до статті 611 ЦК України в разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом.

Згідно із частиною другою статті 625 ЦК України в разі порушення грошового зобов'язання боржник, який прострочив його виконання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час

прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.

У частині другій статті 625 ЦК України зазначено, що нарахування інфляційних втрат на суму боргу та трьох процентів річних входять до складу грошового зобов'язання і є особливою мірою відповідальності боржника за прострочення грошового зобов'язання, оскільки виступають способом захисту майнового права та інтересу, який полягає у відшкодуванні матеріальних втрат кредитора від знецінення грошових коштів унаслідок інфляційних процесів та отриманні компенсації (плати) від боржника за користування утримуваними ним грошовими коштами, належними до сплати кредиторів, а тому ці кошти нараховуються незалежно від вини боржника, зупинення виконавчого провадження чи виконання рішення суду про стягнення грошової суми.

За змістом статей 524, 533-535 і 625 ЦК України грошовим є зобов'язання, виражене у грошових одиницях (національній валюті України чи у грошовому еквіваленті зобов'язання, вираженого в іноземній валюті), що передбачає обов'язок боржника сплатити гроші на користь кредитора, який має право вимагати від боржника виконання цього обов'язку. Тобто грошовим є будь-яке зобов'язання, в якому праву кредитора вимагати від боржника виконання певних дій кореспондує обов'язок боржника сплатити гроші на користь кредитора.

З огляду на вказане можна зробити висновок, що з набранням чинності рішення суду про відшкодування шкоди у боржника виникає зобов'язання сплатити точно визначений розмір шкоди, однак саме зобов'язання виникло між сторонами із заподіяння шкоди.

Велика Палата Верховного Суду вважає помилковими висновки судів, що між сторонами виникли грошові зобов'язання саме на підставі рішення суду.

Зобов'язання не є таким, що виникло з рішення суду. Це зобов'язання з відшкодування шкоди, в якому рішенням суду визначено конкретний розмір завданої шкоди та констатовано про наявність зобов'язання між сторонами.

Оскільки відшкодування шкоди можливе і в грошовій формі, то у даному випадку між сторонами виникло грошове зобов'язання, так як одна сторона зобов'язана сплатити певну, визначену грошову суму стягувачу.

2.7. Справа за цивільним позовом фізичної особи до ДКСУ про стягнення шляхом безспірного списання індексу інфляції за прострочення виконання основного зобов'язання, трьох відсотків річних від простроченої суми, подвійної облікової ставки НБУ за весь час прострочення невиконання зобов'язання як відшкодування шкоди, завданої несвоєчасним виконанням рішення суду (приписи статті 625 ЦК України поширюються на всі види грошових зобов'язань, якщо інше не передбачено договором або спеціальними нормами закону, який регулює, зокрема, окремі види зобов'язань)

(постанова від 19.06.2019 у справі № 646/14523/15-ц)

Спір у цій справі виник внаслідок несвоєчасної сплати відповідачем стягнутих на підставі рішення суду грошових коштів на відшкодування моральної шкоди.

Відповідно до частини першої статті 509 ЦК України зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

За змістом цієї норми правовідношення, в якому одна сторона зобов'язана сплатити на користь другої сторони гроші, є грошовим зобов'язанням.

Відповідно до частини першої статті 598 ЦК України зобов'язання припиняються на підставах, встановлених договором або законом, зокрема виконанням, проведеним належним чином (стаття 599 ЦК України).

Відповідно до статті 611 ЦК України в разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом.

Зобов'язання виникають і із завдання шкоди.

Оскільки відшкодування шкоди можливе і в грошовій формі, то у даному випадку між сторонами виникло грошове зобов'язання, оскільки одна сторона зобов'язана сплатити певну, визначену грошову суму стягувачу.

У разі виникнення спору щодо відшкодування шкоди та вирішення його у судовому порядку, визначення конкретного розміру шкоди, тобто грошового зобов'язання здійснюється судом у порядку, передбаченому, у разі, якщо позивачем є фізична особа, ЦПК України.

Згідно із частиною другою статті 625 ЦК України в разі порушення грошового зобов'язання боржник, який прострочив його виконання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.

Стаття 625 входить до розділу I «Загальні положення про зобов'язання» книги 5 ЦК України, тому в ній визначені загальні правила відповідальності за порушення грошового зобов'язання і її дія поширюється на всі види грошових зобов'язань, якщо інше не передбачено спеціальними нормами, що регулюють суспільні відносини з приводу виникнення, зміни чи припинення окремих видів зобов'язань.

За змістом частини другої статті 625 ЦК України нарахування інфляційних втрат на суму боргу та трьох процентів річних входять до складу грошового зобов'язання і є особливою мірою відповідальності боржника за прострочення грошового зобов'язання, оскільки виступають способом захисту майнового права та інтересу, який полягає у відшкодуванні матеріальних втрат кредитора від знецінення грошових коштів унаслідок інфляційних процесів та отриманні компенсації від боржника за неналежне виконання зобов'язання.

Таким чином, у статті 625 ЦК України визначені загальні правила відповідальності за порушення будь-якого грошового зобов'язання незалежно від підстав його виникнення (договір чи делікт). Тобто, приписи цієї статті поширюються на всі види грошових зобов'язань, якщо інше не передбачено договором або спеціальними нормами закону, який регулює, зокрема, окремі види зобов'язань.

Аналогічний висновок зробила Велика Палата Верховного Суду у постанові від 16 травня 2018 року у справі № 686/21962/15-ц (провадження № 14-16цс18).

При цьому у вказаній постанові Велика Палата Верховного Суду відступила від висновку Верховного Суду України, викладеного у постанові від 20 січня 2016 року у справі № 6-2759цс15, що правовідносини, які виникають з приводу виконання судових рішень, врегульовані Законом України «Про виконавче провадження», і до них не можуть застосовуватися норми, що передбачають цивільно-правову відповідальність за невиконання грошового зобов'язання (стаття 625 ЦК України).

Також Велика Палата Верховного Суду відступила від висновку Верховного Суду України, викладеного у постанові від 02 березня 2016 року у справі № 6-2491цс15, за яким дія статті 625 ЦК України поширюється на порушення грошового зобов'язання, яке існувало між сторонами до ухвалення рішення суду, а частина п'ята статті 11 ЦК України не дає підстав для застосування положень статті 625 ЦК України у разі наявності між сторонами деліктних, а не зобов'язальних правовідносин.

Отже, положення статті 625 ЦК України передбачають, що зобов'язання можуть виникати безпосередньо з договорів та інших правочинів, передбачених законом, а також угод, які не передбачені законом, але йому не суперечать, а в окремих випадках встановлені актами цивільного законодавства цивільні права та обов'язки можуть виникати з деліктного зобов'язання та рішення суду.

У рішенні суду визнано грошові зобов'язання держави, визначено їх розмір; ці зобов'язання належним чином не виконані, тому в цьому випадку вимоги частини другої статті 625 ЦК України підлягають застосуванню.

Розглядаючи справу, апеляційний суд обґрунтовано вважав безпідставним посилення відповідача на зупинення виконання рішення Апеляційного суду Харківської області від 30 жовтня 2014 року ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 28 січня 2015 року, зазначивши, що позивачка не повинна нести збитків від знецінення грошових коштів, які стягнуті на її користь на захист порушеного права.

Велика Палата Верховного Суду погоджується з такими висновками та зазначає, що зупинення виконання рішення не впливає на реалізацію особою права на захист майнового інтересу, оскільки за змістом частини другої статті 625 ЦК України нарахування інфляційних втрат на суму боргу та трьох процентів річних як складова грошового зобов'язання та особлива міра відповідальності

боржника за прострочення грошового зобов'язання виступають способом захисту майнового права та інтересу, який полягає у відшкодуванні матеріальних втрат кредитора від знецінення грошових коштів унаслідок інфляційних процесів та отриманні компенсації від боржника за неналежне виконання зобов'язання, а тому ці кошти нараховуються незалежно від вини боржника, зупинення виконавчого провадження чи виконання рішення суду про стягнення грошової суми.

З матеріалів цивільної справи вбачається, що рішенням Апеляційного суду Харківської області від 30 жовтня 2014 року стягнуто з ДКСУ за рахунок коштів Державного бюджету України шляхом списання коштів з Єдиного казначейського рахунку на користь, зокрема, ОСОБА_1 93 800,00 грн на відшкодування моральної шкоди. Того ж дня рішення набрало законної сили, і з того часу зобов'язання держави відшкодувати шкоду стало конкретизоване і визначене. І з указанного часу воно мало бути виконане.

Оскільки рішення суду фактично виконано лише 27 жовтня 2015 року, апеляційний суд правильно зробив розрахунок компенсаційного відшкодування.

Установивши, що 17 січня 2015 року ОСОБА_1 звернулася до ГУ ДКСУ у Харківській області із виконавчим листом і заявою про виконання рішення Апеляційного суду Харківської області від 30 жовтня 2014 року, яке виконано 27 жовтня 2015 року, апеляційний суд зробив обґрунтований висновок про наявність підстав, передбачених частиною другою статті 625 ЦК України, для стягнення з ДКСУ на користь ОСОБА_1 інфляційних втрат у сумі 34 809,18 грн і трьох процентів річних у сумі 2 181,81 грн за період: з дня пред'явлення виконавчого листа до виконання до фактичного виконання рішення суду, тобто з 17 січня 2015 року до 27 жовтня 2015 року.

2.8. Справа за позовом ПАТ «Росава» (кредитор банкрута) до Білоцерківської міської ради Київської області, третя особа – ВАТ «Росава» (банкрут), про визнання протиправним та скасування окремих положень рішення (щодо включення об'єктів нерухомості, що належать банкруту на праві приватної власності, до переліку об'єктів комунальної власності)

(постанова від 02.07.2019 у справі № 911/2012/17)

Відповідно до частини першої статті 42 Закону № 4212-VI усі види майнових активів (майно та майнові права) банкрута, які належать йому на праві власності або господарського відання на дату відкриття ліквідаційної процедури та виявлені в ході ліквідаційної процедури, включаються до складу ліквідаційної маси, за винятком об'єктів житлового фонду, в тому числі гуртожитків, дитячих дошкільних закладів та об'єктів комунальної інфраструктури, що належать юридичній особі – банкруту, які передаються в порядку, встановленому законодавством, до комунальної власності відповідних територіальних громад без додаткових умов і фінансуються в установленому порядку.

У застосовуванні положення частини першої статті 42 Закону № 4212-VI необхідно виходити із загальної спрямованості цього Закону на максимальне задоволення вимог кредиторів за рахунок коштів, отриманих від продажу майна боржника. Розуміння положень цієї статті таким чином, що майно боржника, яке йому належить на праві власності, буде безоплатно передано у комунальну власність, суперечить загальній спрямованості цієї норми. Отже, у наведеній нормі права йдеться про майно, яке належить боржнику як володільцю, а не як власнику і яке він повинен у випадку банкрутства передати (повернути) в порядку, встановленому законодавством, територіальній громаді. Таке майно не включається до складу ліквідаційної маси.

Частиною тринадцятою статті 41 Закону № 4212-VI визначено, що у разі ліквідації підприємства – банкрута, зобов'язаного згідно із законодавством передати територіальній громаді об'єкти житлового фонду, в тому числі гуртожитки, дитячі дошкільні заклади та об'єкти комунальної інфраструктури, арбітражний керуючий (ліквідатор) передає, а орган місцевого самоврядування приймає такі об'єкти без додаткових умов у порядку, встановленому законодавством.

Таким чином, Закон № 4212-VI установлює обов'язок ліквідатора передати органу місцевого самоврядування об'єкти комунальної інфраструктури, які не належать боржнику на праві власності.

Комунальна інфраструктура міста – це комплекс установ і підприємств, які відповідають за своєчасне і нормальне надання послуг населенню у сфері комунальних служб (каналізація і водопостачання, теплопостачання, електропостачання, транспорт і

дороги, інженерні комунікації тощо). Термін «інфраструктура» походить від поєднання двох латинських слів: *infra* – «нижче», «під» та *structura* – «будівля», «розташування» і в сучасних умовах вживається для позначення сукупності споруд, будівель, систем і служб, необхідних для функціонування галузей матеріального виробництва та забезпечення умов життєдіяльності суспільства.

Згідно із частиною першою статті 2 Закону України від 3 березня 1998 року № 147/98-ВР «Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності» (далі – Закон № 147/98-ВР) об'єктами передачі є: об'єкти житлового фонду, гуртожитки та інші об'єкти соціальної інфраструктури (навчальні заклади, заклади культури (крім кінотеатрів), фізичної культури та спорту, охорони здоров'я (крім санаторіїв, профілакторіїв, будинків відпочинку та аптек), соціального забезпечення, дитячі оздоровчі табори), які перебувають у повному господарському віданні чи оперативному управлінні державних підприємств, установ, організацій (далі – підприємств) або не увійшли до статутного капіталу господарських товариств, створених у процесі приватизації (корпоратизації), у тому числі не завершені будівництвом.

Пунктом 17 частини першої статті 1 Закону України від 14 грудня 2010 року № 2778-VI «Про культуру» (далі - Закон № 2778-VI) надано визначення поняття «об'єкти культурного призначення», згідно з яким це цілісні майнові комплекси клубних закладів (клубів, будинків культури, палаців культури тощо), парків культури та відпочинку, бібліотек, музеїв, архівів історико-культурних заповідників, театральних закладів (театрів, філармоній, концертних організацій, музичних колективів, ансамблів тощо), кінотеатрів, інших закладів культури; пам'ятки культурної спадщини, предмети колекцій, зібрання, фонди, будівлі, споруди культурного призначення та інші культурні цінності.

Отже, палац культури ВАТ «Росава» та поліклініка (медико-санітарна частина ВАТ «Росава») відповідно до Плану приватизації Білоцерківського державного виробничого об'єднання «Білоцерківщина» (правонаступник ВАТ «Росава») є об'єктами соціально-побутового призначення, тобто соціальної інфраструктури, проте законодавець не надає цим об'єктам статусу об'єктів комунальної інфраструктури.

Разом з тим згідно із частиною другою статті 2 Закону № 147/98-ВР не можуть бути об'єктами передачі з державної у комунальну

власність об'єкти, щодо яких є відповідне рішення про їх приватизацію.

Зазначена норма кореспондується із частиною дев'ятою статті 42 Закону № 4212-VI, згідно з якою державне майно, яке не увійшло до статутного капіталу господарського товариства у процесі приватизації (корпоратизації) та перебуває на балансі банкрута, не включається до складу ліквідаційної маси.

Таким чином, територіальній громаді передаються лише ті об'єкти комунальної інфраструктури, які не увійшли до статутного капіталу господарського товариства у процесі приватизації (корпоратизації), хоч і перебувають на балансі банкрута.

З огляду на вищевикладене й те, що зазначені об'єкти нерухомості - палац культури ВАТ «Росава» та поліклініка (медико-санітарна частина ВАТ «Росава») були приватизовані банкрутом у встановленому законом порядку і є приватною власністю підприємства, вказані об'єкти хоч і є об'єктами соціальної-побутової сфери, а саме соціальної інфраструктури, однак не відносяться до об'єктів комунальної інфраструктури, які в порядку статей 41, 42 Закону № 4212-VI підлягають передачі в комунальну власність територіальній громаді, а тому Велика Палата Верховного Суду погоджується з висновком судів першої та апеляційної інстанцій про відсутність підстав для передачі палацу культури ВАТ «Росава» та поліклініки (медико-санітарної частина ВАТ «Росава») в комунальну власність.

При цьому Велика Палата Верховного Суду вважає за необхідне зазначити, що приймаючи оспорюване рішення Міська рада фактично змінила режим належного ВАТ «Росава» на праві власності майна об'єкта соціальної інфраструктури на режим майна комунальної власності – об'єкт комунальної інфраструктури, що згідно зі статтею 42 Закону № 4212-VI є підставою для передачі майна у комунальну власність і фактично призведе до зміни власника майна.

Разом з тим примусове відчуження об'єктів права приватної власності може застосовуватися лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

2.9. Справа за цивільним позовом ПАТ «Банк «Фамільний» до фізичних осіб, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, – приватний нотаріус, про визнання договору дарування недійсним і скасування державної реєстрації права власності (правочин, вчинений з метою приховання майна від конфіскації чи звернення стягнення на зазначене майно в рахунок погашення боргу, можна кваліфікувати як фіктивний за певних обставин)

(постанова від 03.07.2019 у справі № 369/11268/16-ц)

Велика Палата Верховного Суду вважає, що відсутні правові підстави для відступу від висновків, викладених у постановах Верховного Суду України від 19 жовтня 2016 року (провадження № 6-1873цс16), від 23 серпня 2017 року у справі 306/2952/14-ц та від 09 вересня 2017 року у справі № 359/1654/15-ц, а також з метою формування єдиної правозастосовної практики у подібних правовідносинах зазначає таке.

Статтею 202 ЦК України визначено, що правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків.

Загальні вимоги, додержання яких є необхідним для чинності правочину, передбачені у статті 203 ЦК України. Підстави недійсності правочину визначені у статті 215 ЦК України.

На час звернення з позовом частиною другою статті 11 ЦПК України передбачався принцип диспозитивності, згідно з яким особа, яка бере участь у справі, розпоряджається своїми правами щодо предмета спору на власний розсуд.

У контексті статті 31 ЦПК України у зазначеній редакції саме позивач наділений правом визначення та зміни предмета та підстави позову. Обмеження щодо реалізації цих прав визначаються на певній стадії розгляду справи.

Згідно зі статтею 717 ЦК України за договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність.

За змістом частини п'ятої статті 203 ЦК України правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним.

Відповідно до змісту статті 234 ЦК України фіктивним є правочин, який вчинено без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися цим правочином. Фіктивний правочин визнається судом недійсним.

Для визнання правочину фіктивним суди повинні встановити наявність умислу в усіх сторін правочину. При цьому необхідно враховувати, що саме по собі невиконання правочину сторонами не означає, що укладено фіктивний правочин. Якщо сторонами не вчинено будь-яких дій на виконання такого правочину, суд ухвалює рішення про визнання правочину недійсним без застосування будь-яких наслідків.

У фіктивних правочинах внутрішня воля сторін не відповідає зовнішньому її прояву, тобто обидві сторони, вчиняючи фіктивний правочин, знають заздалегідь, що він не буде виконаний, тобто мають інші цілі, ніж передбачені правочином. Такий правочин завжди укладається умисно.

Основними ознаками фіктивного правочину є: введення в оману (до або в момент укладення угоди) третьої особи щодо фактичних обставин правочину або дійсних намірів учасників; свідомий намір невиконання зобов'язань договору; приховування справжніх намірів учасників правочину.

Укладення договору, який за своїм змістом суперечить вимогам закону, оскільки не спрямований на реальне настання обумовлених ним правових наслідків, є порушенням частин першої та п'ятої статті 203 ЦК України, що за правилами статті 215 цього Кодексу є підставою для визнання його недійсним відповідно до статті 234 ЦК України.

Саме такі правові висновки зроблені у постановках Верховного Суду України від 19 жовтня 2016 року (провадження № 6-1873цс16), від 23 серпня 2017 року у справі 306/2952/14-ц та від 09 вересня 2017 року у справі № 359/1654/15-ц, де вказано про неправильність застосування судами попередніх інстанцій статей 203, 215, 234 ЦК України у спорах, що виникли із договорів дарування нерухомого майна, укладених сторонами, які є близькими родичами, без перевірки, чи передбачали ці сторони реальне настання правових наслідків, обумовлених спірними правочинами; чи направлені дії сторін договорів на фіктивний перехід права власності на нерухоме майно до близького родича з метою приховати це майно від виконання в майбутньому за його рахунок судового рішення про

стягнення грошових коштів, зокрема чи продовжував дарувальник фактично володіти та користуватися цим майном.

Велика Палата Верховного Суду не вбачає підстав для відступу від цих висновків.

Велика Палата Верховного Суду враховує, що фіктивний правочин характеризується тим, що сторони вчиняють такий правочин лише для виду, знають заздалегідь, що він не буде виконаний, вважає, що така протизаконна ціль, як укладення особою договору дарування майна зі своїм родичем з метою приховання цього майна від конфіскації чи звернення стягнення на вказане майно в рахунок погашення боргу, свідчить, що його правова мета є іншою, ніж та, що безпосередньо передбачена правочином (реальне безоплатне передання майна у власність іншій особі), а тому цей правочин є фіктивним і може бути визнаний судом недійсним.

Разом з тим Велика Палата Верховного Суду звертає увагу, що зазначені постанови Верховного Суду України, від правових висновків у яких висловила намір відступити колегія суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, не містять узагальнюючих висновків щодо правильності застосування згаданих норм матеріального права. У постановах вказано, що справи вирішено всупереч процесуального закону та зроблені висновки про неможливість ухвалити законні й обґрунтовані рішення через невиконання судами попередніх інстанцій процесуальних дій. Зокрема, суди під час вирішення спорів не встановили обставин, що мають значення для справ, не надали їм юридичної оцінки, не дослідили та не надали оцінки всім доказам, наданим сторонам, що виключає можливість відступу від такої позиції, яка визначає обсяг зобов'язань суду щодо ухвалення законного і обґрунтованого рішення.

Велика Палата Верховного Суду погоджується з висновками, зробленими у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 28 лютого 2019 року у справі № 646/3972/16-ц (провадження № 61-28761св18) та зазначає, що позивач вправі звернутися до суду із позовом про визнання договору недійсним, як такого, що направлений на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України), та послатися на спеціальну норму, що

передбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, передбачена статтею 234 ЦК України, так і інша, наприклад, підстава, передбачена статтею 228 ЦК України.

Суди першої та апеляційної інстанції, встановивши, що ОСОБА_1, відчужуючи належні йому на праві власності будинки і земельну ділянку, що знаходяться на АДРЕСА_1, своїм синам - ОСОБА_3 і ОСОБА_2 був обізнаний про наявність вироку Голосіївського районного суду міста Києва від 02 листопада 2012 року, що набрав законної сили, яким стягнуто, в тому числі, з нього на користь ТОВ «Банк Фамільний» 580 849,84 грн, правильно вважали, що боржник міг передбачити негативні наслідки для себе у випадку виконання вказаного судового рішення.

Крім того, з'ясувавши, що при укладенні 27 грудня 2012 року оспорюваних правочинів воля сторін не відповідала зовнішньому її прояву та вони не передбачали реального настання правових наслідків, обумовлених вказаними правочинами, їх дії вчинені на перехід права власності на нерухоме майно з метою приховання майна від виконання в майбутньому вироку суду про стягнення грошових коштів з ОСОБА_1, суди обґрунтовано визнали недійсними оспорювані правочини на підставі статті 234 ЦК України.

2.10. Справа за позовом ТОВ до банку, треті особи – приватний нотаріус, орган ВДВС, про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню (щодо строку звернення юридичної особи до нотаріуса за вчиненням виконавчого напису)

(постанова від 02.07.2019 у справі № № 916/3006/17)

Велика Палата Верховного Суду вважає, що строк для звернення до нотаріуса за вчиненням виконавчого напису, передбачений статтею 88 Закону України «Про нотаріат», безпосередньо пов'язаний з позовною давністю, встановленою ЦК України. Загальна позовна давність установлюється тривалістю у три роки (стаття 257 ЦК України). Отже, загальний строк для звернення стягувача до нотаріуса за вчиненням виконавчого напису становить не більше трьох років з дня виникнення у стягувача права вимоги до боржника незалежно від суб'єктного складу сторін у правовідносинах, тобто цей строк підлягає застосуванню й у відносинах між юридичними особами. Якщо для вимоги, за якою видається виконавчий напис,

законом встановлено іншу позовну давність, виконавчий напис видається у межах цього строку.

Велика Палата Верховного Суду відступає від висновку, викладеного в постанові Верховного Суду від 17 травня 2018 року у справі № 307/1580/17, щодо застосування положень частини другої статті 88 Закону України «Про нотаріат», зокрема про те, що ця норма не обмежує трирічним строком нарахування заборгованості, на стягнення якої вчиняється виконавчий напис, за умови встановлення сторонами відповідно до статті 259 ЦК України збільшеної позовної давності для відповідної вимоги, оскільки вважає, що зазначений строк не можна змінити домовленістю сторін.

Вирішуючи спір про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, суд не повинен обмежуватися лише перевіркою додержання нотаріусом формальних процедур і факту подання стягувачем документів на підтвердження безспірної заборгованості боржника згідно з Переліком документів. Для правильного застосування положень статей 87, 88 Закону України «Про нотаріат» у такому спорі суд повинен перевірити доводи сторін у повному обсязі й установити та зазначити в рішенні, чи справді на момент вчинення нотаріусом виконавчого напису боржник мав безспірну заборгованість перед стягувачем, тобто чи існувала заборгованість узагалі, чи була заборгованість саме такого розміру, як зазначено у виконавчому написі, та чи не було невирішених по суті спорів щодо заборгованості або її розміру на час вчинення нотаріусом виконавчого напису. Інформація про наявність у суді іншого позову стягувача до боржника чи боржника до стягувача сама по собі не є доказом недотримання умови щодо безспірності заборгованості.

Якщо порушення Порядку вчинення нотаріальних дій, допущені нотаріусом при вчиненні виконавчого напису, не свідчать про недотримання умов вчинення виконавчого напису, передбачених статтею 88 Закону України «Про нотаріат», та не призвели до порушення гарантованих законом прав боржника або стягувача, вони не можуть слугувати підставою для визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню.

2.11. Справа за позовом ПрАТ до НБУ, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, на стороні відповідача – ПАТ «КБ «Приватбанк», про розірвання договору іпотеки (визнання ПАТ «КБ

«Приватбанк» неплатоспроможним та подальша його націоналізація, що зумовила об'єднання кредитора та боржника (НБУ та ПАТ «КБ «Приватбанк») в одній особі – державі, набуття державою права контролю за діяльністю ПАТ «КБ «Приватбанк», не є істотною зміною обставин згідно зі статтею 652 ЦК України)

(постанова від 02.07.2019 у справі № 910/15484/17)

Стабільність та обов'язковість договірних відносин втілена також у положеннях статті 651 ЦК України, якими не допускається одностороння зміна або розірвання договору, крім випадків, коли це передбачено законом або самим договором.

Зокрема, відповідно до частини першої статті 652 ЦК України у разі істотної зміни обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору, договір може бути розірваний за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті зобов'язання. Зміна обставин є істотною, якщо вони змінились настільки, що, якби сторони могли це перебачити, вони не уклали б договір або уклали його на інших умовах.

Відповідно до частини другої статті 652 ЦК України якщо сторони не досягли згоди щодо приведення договору у відповідність з обставинами, які істотно змінились, або щодо його розірвання, договір може бути розірваний за наявності одночасно таких умов: 1) у момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане; 2) зміна обставин зумовлена причинами, які заінтересована сторона не могла усунути після їх виникнення при всій турботливості та обачності, які від неї вимагалися; 3) виконання договору порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору; 4) із суті договору або звичаїв ділового обороту не впливає, що ризик зміни обставин несе заінтересована сторона.

Таким чином, закон пов'язує можливість розірвання договору одночасно з наявністю істотної зміни обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору, та з наявністю чотирьох умов, визначених частиною другою статті 652 ЦК України, при істотній зміні обставин, з яких сторони виходили, укладаючи договір.

Застосування статті 652 ЦК України є відображенням дії у договірних правовідносинах справедливості, добросовісності,

розумності як загальних засад цивільного судочинства з огляду на ті обставини, що на стабільність договірних відносин можуть вплинути непередбачувані фактори, що істотно порушують баланс інтересів сторін та суттєво знижують очікуваний результат для кожної зі сторін договору.

Істотна зміна обставин є оціночною категорією, водночас вона полягає у розвитку договірної зобов'язання таким чином, що виконання зобов'язання для однієї зі сторін договору стає більш обтяженим, ускладненим, наприклад у силу збільшення для сторони вартості виконаного або зменшення цінності отриманого стороною виконання, чим суттєво змінюється рівновага договірних стосунків, призводячи до неможливості виконання зобов'язання.

Позивач наголошував, що, приймаючи рішення про укладення Іпотечного договору щодо забезпечення зобов'язання ПАТ «КБ «Приватбанк» за Кредитним договором, ПрАТ «Ерлан» виходило із обставин, які існували на той час, і не могло передбачити, що до моменту виконання ПАТ «КБ «Приватбанк» своїх зобов'язань за Кредитним договором може статися зміна власників банку, з особами яких позивач пов'язував належне виконання ПАТ «КБ «Приватбанк» за наведеним Кредитним договором. Таким чином, за доводами позивача, визнання ПАТ «КБ «Приватбанк» неплатоспроможним та його перехід у державну власність/його націоналізація є обставинами, які істотно змінилися.

Укладаючи Іпотечний договір, позивач шляхом вільного волевиявлення приймав на себе саме ризик невиконання позичальником умов Кредитного договору та настання відповідних несприятливих для нього наслідків у вигляді невиконання основного зобов'язання боржником, зокрема й у разі визнання позичальника неплатоспроможним.

З огляду на положення зазначених вище норм закону, а також положення Іпотечного договору, при укладенні договору позивач як іпотекодавець (майновий поручитель) зобов'язався за рахунок переданого в іпотеку майна забезпечити та виконати зобов'язання боржника, якщо такого виконання не відбудеться, незалежно від причин неплатоспроможності та підстав невиконання боржником умов кредитного договору.

Доводи позивача про те, що, укладаючи Іпотечний договір, він виходив з того, що не настане обставина, яка зумовить необхідність виконання ним зобов'язання позичальника, суперечить правовій

природі забезпечувального зобов'язання та змісту укладеного договору.

2.12. Справа за позовом прокурора в інтересах держави в особі ГУ Держгеокадастру в Київській області до сільради та ТОВ про визнання недійсним рішення та витребування землі (щодо спливу позовної давності)

(постанова від 21.08.2019 у справі № 911/3681/17)

Якщо позовні вимоги господарським судом визнано обґрунтованими, а стороною у справі заявлено про сплив позовної давності, суд зобов'язаний застосувати до спірних правовідносин положення статті 267 ЦК України і вирішити питання про наслідки такого спливу (тобто або відмовити в позові у зв'язку зі спливом позовної давності, або за наявності поважних причин її пропущення - захистити порушене право, але в будь-якому разі вирішити спір з посиланням на зазначену норму).

Для визначення моменту виникнення права на позов важливими є як об'єктивні (сам факт порушення права), так і суб'єктивні (особа дізналася або повинна була дізнатися про це порушення) чинники.

Аналіз стану поінформованості особи, вираженого дієсловами «довідалася» та «могла довідатися» у статті 261 ЦК України, дає підстави для висновку про *презумпцію можливості та обов'язку особи знати про стан своїх майнових прав, а тому доведення факту, через який позивач не знав про порушення свого цивільного права і саме з цієї причини не звернувся за його захистом до суду, недостатньо.*

Позивач повинен також довести той факт, що він не міг дізнатися про порушення свого цивільного права, що також впливає із загального правила, встановленого статтею 33 ГПК України (у редакції, чинній до 15 грудня 2017 року) та статтею 74 цього Кодексу (у редакції, чинній з 15 грудня 2017 року), про обов'язковість доведення стороною спору тих обставин, на які вона посилається як на підставу своїх вимог та заперечень. Відповідач, навпаки, мусить довести, що інформацію про порушення можна було отримати раніше.

Позовна давність є строком пред'явлення позову як безпосередньо особою, право якої порушено, так і тими суб'єктами,

які уповноважені законом звертатися до суду з позовом в інтересах іншої особи - носія порушеного права.

За змістом частини першої статті 261 ЦК України перебіг позовної давності починається від дня, коли держава в особі її органів як суб'єктів владних повноважень довідалася або могла довідатися про порушення прав і законних інтересів.

Частиною другою статті 2 ЦК України передбачено, що одним з учасників цивільних правовідносин є держава, яка згідно зі статтями 167, 170 цього Кодексу набуває і здійснює цивільні права та обов'язки через органи державної влади у межах їхньої компетенції, встановленої законом, та діє у цивільних відносинах на рівних правах з іншими учасниками цих відносин.

У спірних правовідносинах суб'єктом прав є саме держава, а не її конкретний орган, тому зміна уповноваженого органу щодо розпорядження спірною земельною ділянкою і здійснення контролю за нею внаслідок внесення змін до чинного законодавства України не змінює порядку перебігу позовної давності.

Таким чином, визначаючи початок перебігу позовної давності у цьому спорі, слід враховувати, коли про порушене право довідалася або могла довідатися саме держава в особі уповноваженого органу, а не позивач.

Отже, положення закону про початок перебігу позовної давності поширюється і на звернення прокурора до суду із заявою про захист державних інтересів.

ТОВ «Барселона ю ей» подало до суду першої інстанції заяву про сплив позовної давності у цьому спорі.

Прокурор стверджує, що прокуратура та позивач про порушення прав держави шляхом прийняття спірного рішення та набуття другим відповідачем у володіння спірної земельної ділянки дізналися в 2016 році, тобто після прийняття Верховним Судом України постанови від 24 червня 2015 року у справі, в якій, зокрема, визнано недійсним та скасовано рішення 38-ї сесії 5-го скликання Сільради від 07 липня 2010 року № 2 «Про припинення права постійного користування земельними ділянками ДП «НДВА «Пуща-Водиця», а також визнано недійсним та скасовано рішення 39-ї сесії 5-го скликання Сільради від 04 серпня 2010 року № 4 «Про затвердження технічної документації щодо припинення права постійного користування земельною ділянкою ДП «НДВА «Пуща-Водиця».

Разом з тим суд апеляційної інстанції правильно вказав на те, що оскільки право власності держави на спірну земельну ділянку було порушено в момент її вибуття з володіння держави у володіння іншої особи, а не в момент укладення цією особою наступного правочину з відчуження земельної ділянки та набрання законної сили судовим рішенням, яким підтверджено факт неправомірності вибуття спірної земельної ділянки та порушення права власності держави, то початок перебігу позовної давності для позову, поданого на захист цього порушеного права, пов'язується з моментом, коли держава в особі уповноваженого органу довідалася або могла довідатися про порушення її права або про особу, яка його порушила.

Таким чином, оскільки державі в особі її органів стало відомо про порушення її прав щонайменше з моменту звернення прокурора у вересні 2011 року з позовом про визнання недійсними і скасування рішень Сільради в адміністративній справі № К/9991/54537/12, позовна давність за вимогою про витребування державного майна із чужого незаконного володіння сплинула до звернення прокурора 08 грудня 2017 року з позовом у цій господарській справі № 911/3681/17 до суду. До того ж прокурор не довів суду того факту, що він не міг дізнатися про порушення права власності держави на спірну земельну ділянку в межах позовної давності, встановленої статтею 257 ЦК України.

Така ж правова позиція щодо початку перебігу позовної давності у схожих правовідносинах міститься у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 15 травня 2018 року у справі № 911/3210/17.

Позовна давність не є інститутом процесуального права та не може бути відновлена (поновлена) в разі її спливу, але за приписом частини п'ятої статті 267 ЦК України позивач має право отримати судовий захист у разі визнання судом поважними причин пропуску позовної давності.

При цьому саме на позивача покладено обов'язок доказування тієї обставини, що строк було пропущено з поважних причин. У цій справі прокурор не довів, а суди не встановили обставин, що вказували б на поважність причин пропущення позовної давності.

У свою чергу позивач, в особі якого подано позов в інтересах держави, узагалі не надав пояснень щодо суті спору та спливу позовної давності.

Відповідно до частини 4 статті 267 ЦК України вплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові.

При цьому суд апеляційної інстанції правильно не взяв до уваги доводів прокурора про дотримання трирічного строку позовної давності з огляду на те, що ТОВ «Барселона ю ей» стало власником спірної земельної ділянки згідно з договором купівлі-продажу лише 20 лютого 2017 року. Право власності держави на спірну земельну ділянку було порушено, коли земельна ділянка вибула з володіння держави у володіння іншої особи, а не в момент укладення цієї особою наступного правочину з відчуження земельної ділянки та набрання законної сили судовим рішенням, яким підтверджено факт неправомірності вибуття спірної земельної ділянки та порушення права власності держави, тому початок перебігу строку позовної давності для позову, поданого на захист цього порушеного права, пов'язується з моментом, коли держава в особі уповноваженого органу довідалася або могла довідатися про порушення її права або про особу, яка його порушила.

З огляду на викладене, суди попередніх інстанцій дійшли правильного висновку про відмову в позові в частині витребування на користь держави спірної земельної ділянки у зв'язку зі впливом позовної давності.

2.13. Справа за позовом ФОП – ОСОБА_1 до приватного нотаріуса –ОСОБА_2 про стягнення заборгованості з орендної плати та відшкодування оплати за спожиті комунальні послуги (щодо позовної давності до вимог про стягнення пені та застосування частини третьої статті 551 ЦК України стосовно її зменшення)

(постанова від 21.08.2019 у справі № 727/9352/17)

Відповідно до частини другої статті 258 ЦК України до вимог про стягнення неустойки (штрафу, пені) застосовується позовна давність в один рік.

Статтею 253 цього Кодексу визначено, що перебіг строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок.

За правилами статті 549 ЦК України неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен

передати кредиторів у разі порушення боржником зобов'язання. Пенею є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасного виконання грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання.

Тобто пеня – це санкція, яка нараховується з першого дня прострочення й до тих пір, поки зобов'язання не буде виконано. Її розмір збільшується залежно від тривалості правопорушення.

Правова природа пені така, що позовна давність до вимог про її стягнення обчислюється окремо за кожний день (місяць) нарахування пені. Право на позов про стягнення пені за кожен день (місяць) виникає щодня (щомісяця) на відповідну суму, а позовна давність обчислюється з того дня (місяця), коли кредитор дізнався або повинен був дізнатися про порушення права.

Стаття 266 ЦК України передбачає, що зі впливом позовної давності до основної вимоги вважається, що позовна давність вплила і до додаткової вимоги (стягнення неустойки, накладення стягнення на заставлене майно тощо).

Отже, аналіз норм статті 266, частини другої статті 258 ЦК України дає підстави для висновку про те, що стягнення неустойки (пені, штрафу) обмежується останніми 12 місяцями перед зверненням кредитора до суду, а починається з дня (місяця), якого вона нараховується, у межах строку позовної давності за основною вимогою.

Водночас відповідно до вимог статті 2 ЦПК України суд та учасники судового процесу зобов'язані керуватися завданням цивільного судочинства, яке превалює над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі.

Суд визначає в межах, встановлених цим Кодексом, порядок здійснення провадження у справі відповідно до принципу пропорційності, враховуючи, зокрема, завдання цивільного судочинства, забезпечення розумного балансу між приватними і публічними інтересами, особливості предмета спору, ціни позову (стаття 11 ЦПК України).

Частиною третьою статті 551 ЦК України встановлено, що розмір неустойки може бути зменшений за рішенням суду, якщо він значно перевищує розмір збитків, та за наявності інших обставин, які мають істотне значення.

Тож положення частини третьої статті 551 ЦК України з урахуванням наведених положень норм процесуального права щодо

загальних засад цивільного судочинства дає право суду зменшити розмір неустойки за умови, що він значно перевищує розмір збитків.

Такого висновку дійшли Верховний Суд, зокрема, у постанові від 04 листопада 2015 року у справі № 6-1120цс15 і Велика Палата Верховного Суду в постановках від 12 грудня 2018 року у справі № 703/1181/16-ц та від 20 березня 2019 року у справі № 761/26293/16-ц.

Отже, висновок суду про стягнення з відповідачки на користь позивача пені у розмірі, що більше ніж утричі перевищує суму простроченого зобов'язання, не можна вважати таким, який би відповідав завданню цивільного судочинства - справедливому розгляду і вирішенню справи.

2.14. Справа за позовом фізичних осіб до ПП «Світвуд Україна» про стягнення боргу в розмірі 42 270,00 дол. США, а також відсотків за користування цими коштами (суд має право ухвалити рішення про стягнення грошової суми в іноземній валюті; право кредитодавця нараховувати передбачені договором проценти за кредитом припиняється після спливу визначеного договором строку кредитування чи у разі пред'явлення до позичальника вимоги; передбачене частиною другою статті 625 ЦК України нарахування трьох відсотків річних має компенсаційний, а не штрафний характер)

(постанова від 23.10.2019 у справі 723/304/16-ц)

За своєю суттю розписка про отримання в борг грошових коштів є документом, який боржник видає кредитору за договором позики, підтверджуючи як його укладення, так і умови договору, а також засвідчуючи отримання від кредитора певної грошової суми або речей.

Досліджуючи боргові розписки чи договори позики, суди повинні виявляти справжню правову природу укладеного договору, а також надавати оцінку всім наявним доказам і залежно від установлених результатів - робити відповідні правові висновки.

Із аналізу наведених правових норм можна зробити висновок, що гривня як національна валюта є єдиним законним платіжним засобом на території України. Сторони, якими можуть бути як резиденти, так і нерезиденти - фізичні особи, які перебувають на території України, у разі укладення цивільно-правових угод, які

виконуються на території України, можуть визначити в грошовому зобов'язанні грошовий еквівалент в іноземній валюті.

Відсутня заборона на укладення цивільних правочинів, предметом яких є іноземна валюта, крім використання іноземної валюти на території України як засобу платежу або як застави, за винятком оплати в іноземній валюті за товари, роботи, послуги, а також оплати праці, на тимчасово окупованій території України.

У разі отримання у позику іноземної валюти позичальник зобов'язаний, якщо інше не передбачене законом чи договором, повернути позикодавцеві таку ж суму грошових коштів (суму позики), тобто таку ж суму коштів у іноземній валюті, яка отримана у позику.

Тому як укладення, так і виконання договірних зобов'язань в іноземній валюті, зокрема позики, не суперечить чинному законодавству.

Суд має право ухвалити рішення про стягнення грошової суми в іноземній валюті. При цьому з огляду на положення частини першої статті 1046 ЦК України, а також частини першої статті 1049 ЦК України належним виконанням зобов'язання з боку позичальника є повернення коштів у строки, у розмірі та саме у тій валюті, яка визначена договором позики, а не в усіх випадках та безумовно в національній валюті України.

Крім того, висновки про можливість ухвалення судом рішення про стягнення боргу в іноземній валюті містяться й у постановках Великої Палати Верховного Суду від 04 липня 2018 року у справі № 761/12665/14-ц (провадження № 14-134цс18), від 16 січня 2019 року у справах № 373/2054/16-ц (провадження № 14-446цс18), № 464/3790/16-ц (провадження № 14-465цс18) та № 373/2054/16-ц (провадження № 14-446цс18).

Що стосується можливості і порядку визначення в рішенні суду еквівалента суми боргу в національній валюті, то Велика Палата Верховного Суду зазначає, що нею висловлена правова позиція з цього приводу, яку викладено у постанові від 04 липня 2018 року у справі № 761/12665/14-ц (провадження № 14-134цс18). Велика Палата Верховного Суду вказала, що зазначення судом у своєму рішенні двох грошових сум, які необхідно стягнути з боржника, внесло двозначність до розуміння суті обов'язку боржника, який може бути виконаний примусово. У разі зазначення у судовому рішенні про стягнення суми коштів в іноземній валюті з визначенням

еквівалента такої суми у гривні стягувачеві має бути перерахована вказана у резолютивній частині судового рішення сума в іноземній валюті, а не її еквівалент у гривні.

Тому суд першої інстанції та апеляційний суд помилково зазначили у своїх рішеннях висновок про стягнення з відповідача на користь позивачів боргу одночасно з визначенням у іноземній валюті та в еквіваленті у гривні.

Крім того, Велика Палата Верховного Суду не погоджується з висновками судів у частині стягнення процентів за користування сумою позики.

Велика Палата Верховного Суду зазначає, що правовий висновок щодо нарахування та стягнення процентів від суми позики після спливу строку кредитування викладено у постанові від 28 березня 2018 року у справі № 444/9519/12 (провадження № 14-10цс18).

Зокрема, зазначено, що право кредитодавця нараховувати передбачені договором проценти за кредитом припиняється після спливу визначеного договором строку кредитування чи у разі пред'явлення до позичальника вимоги згідно з частиною другою статті 1050 ЦК України. В охоронних правовідносинах права та інтереси позивача забезпечені частиною другою статті 625 ЦК України, яка регламентує наслідки прострочення виконання грошового зобов'язання.

Передбачене частиною другою статті 625 ЦК України нарахування трьох відсотків річних має компенсаційний, а не штрафний характер, оскільки виступає способом захисту майнового права та інтересу, який полягає в отриманні компенсації від боржника. Такі висновки містяться, зокрема, у постановях Великої Палати Верховного Суду від 16 січня 2019 року у справі № 373/2054/16-ц (провадження № 14-446цс18) та № 464/3790/16-ц (провадження № 14-465цс18).

Задовольняючи позов у повному обсязі, суди належним чином не визначилися з характером спірних правовідносин та нормами матеріального права, які підлягають застосуванню, зокрема, що стосується правової природи процентів за користування сумою позики.

Отже, висновки судів про стягнення з відповідача на користь позивачів процентів за користування грошима за період з листопада 2012 року по червень 2016 року, тобто і після визначеного сторонами

договору строку повернення позики – дня закінчення строку договору, не ґрунтуються на нормах матеріального права.

2.15. Справа за позовом ТОВ «Алта» до Головного територіального управління юстиції у Харківській області, ДП «Сетам», приватного нотаріуса Харківського міського територіального округу Харківської області Гончаренко Н. Ю., ПП «Фудстар» про визнання недійсними торгів, скасування рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень
(постанова від 23.10.2019 у справі № 922/3537/17)

Щодо визначення юрисдикції

Спір про визнання недійсними електронних торгів підлягав вирішенню як спір, пов'язаний з порушенням цивільних прав позивача на відповідне майно, тобто є приватноправовим, а з огляду на суб'єктний склад сторін підлягав розгляду за правилами господарського судочинства. Вимоги про скасування рішення про державну реєстрацію прав на нерухоме майно, ухваленого на підставі зазначених торгів, також безпосередньо стосуються спору щодо такого майна, а тому вони підлягали розгляду за правилами ГПК України, що правомірно враховано господарськими судами попередніх інстанцій.

Щодо відчуження майна у період дії заборони

Заборона відчуження або арешт майна, які накладаються судом для забезпечення позову про стягнення грошових коштів, мають на меті подальше звернення стягнення на таке майно в разі задоволення позову. Іпотека або арешт нерухомого майна, що накладається виконавцем у межах виконавчого провадження, мають ту ж саму мету. Тому іпотека або арешт, що зареєстровані в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно раніше, мають вищий пріоритет, ніж заборона відчуження або арешт майна, накладені судом, які були зареєстровані пізніше. У цьому разі заборона відчуження або арешт майна, накладені судом, не є перешкодою для реалізації майна, а покупець такого майна набуває право власності на нього вільним від зазначених обтяжень. Якщо ж майно не буде реалізоване, а іпотека буде припинена або буде знятий арешт, накладений виконавцем (зокрема, у випадку повного виконання боржником свого обов'язку), то заборона відчуження або арешт

майна, накладені судом, і надалі виконуватимуть функцію забезпечення позову.

Щодо оскарження електронних торгів

Оскільки на електронних торгах продається майно, яке належить на праві власності боржнику, з метою виконання судового або іншого рішення на користь стягувача, то несплата покупної ціни впливає на законні інтереси боржника та стягувача, а тому вони можуть вимагати розірвання договору купівлі-продажу в судовому порядку для отримання коштів за продане майно від наступного переможця. Крім того, вони вправі вимагати відшкодування збитків (пункт 8 частини другої статті 16 ЦК України), спричинених унаслідок незастосування організатором правил пункту 3 розділу VIII Порядку. Правочин з продажу майна позивача за більшою ціною вочевидь не порушує прав чи законних інтересів боржника.

2.16. Справа за цивільним позовом ПАТ «Універсал банк» до фізичних осіб про стягнення інфляційних втрат і трьох відсотків річних за прострочення виконання грошового зобов'язання (невиконання боржником грошового зобов'язання є триваючим правопорушенням, і тому право на позов про стягнення коштів на підставі статті 625 ЦК України виникає у кредитора з моменту порушення грошового зобов'язання до моменту його усунення і обмежується останніми трьома роками, які передували поданню такого позову)

(постанова від 08.11.2019 у справі № 127/15672/16-ц)

Формулювання статті 625 ЦК України, коли нарахування процентів тісно пов'язується із застосуванням індексу інфляції, орієнтує на компенсаційний, а не штрафний характер відповідних процентів, а тому трьох відсотків річних не є неустойкою у розумінні положень статті 549 цього Кодексу.

Отже, за змістом наведеної норми закону нараховані на суму боргу інфляційні втрати та трьох відсотків річних входять до складу грошового зобов'язання і вважаються особливою мірою відповідальності боржника за прострочення грошового зобов'язання, оскільки виступають способом захисту майнового права та інтересу, який полягає у відшкодуванні матеріальних втрат кредитора від знецінення грошових коштів унаслідок інфляційних процесів та

отриманні компенсації (плати) від боржника за користування ним утримуваними грошовими коштами, належними до сплати кредиторів.

Правовий аналіз положень статей 526, 599, 611, 625 ЦК України дає підстави для висновку, що наявність судового рішення про стягнення суми боргу за кредитним договором, яке боржник не виконав, не припиняє правовідносин сторін цього договору, не звільняє боржника від відповідальності за невиконання грошового зобов'язання та не позбавляє кредитора права на отримання сум, передбачених статтею 625 цього Кодексу, за увесь час прострочення. Зазначена позиція підтверджена у постановках Великої Палати Верховного Суду від 4 липня 2018 року у справі № 310/11534/13-ц (провадження № 14-154цс18), від 4 червня 2019 року у справі № 916/190/18 (провадження № 12-302гс18).

Таким чином, з ухваленням рішення про стягнення боргу у 2009 році зобов'язання відповідачів сплатити заборгованість за Кредитним договором не припинилося та тривало до моменту фактичного виконання грошового зобов'язання 21 квітня 2015 року (дата останнього платежу з погашення боргу). Тож кредитор має право на отримання сум, передбачених статтею 625 цього Кодексу, за увесь час прострочення до 21 квітня 2015 року.

Водночас главою 19 ЦК України визначено строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу, тобто позовну давність.

Аналіз змісту наведених норм матеріального права у їх сукупності дає підстави для висновку, що до правових наслідків порушення грошового зобов'язання, передбачених статті 625 ЦК України, застосовується загальна позовна давність тривалістю у три роки (стаття 257 цього Кодексу).

Сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові (стаття 267 ЦК України).

Порядок відліку позовної давності наведено у статті 261 ЦК України. Зокрема, відповідно до частини першої цієї статті перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

Оскільки внаслідок невиконання боржником грошового зобов'язання у кредитора виникає право на отримання сум,

передбачених статтею 625 цього Кодексу, за увесь час прострочення, тобто таке прострочення є триваючим правопорушенням, то право на позов про стягнення інфляційних втрат і трьох відсотків річних виникає за кожен місяць з моменту порушення грошового зобов'язання до моменту його усунення.

Зобов'язання припиняється виконанням, проведеним належним чином (стаття 599 ЦК України), а тому 21 квітня 2015 року (дата остаточного погашення заборгованості, стягнутої за судовим рішенням) і є датою, коли зобов'язання відповідачів перед банком за кредитним договором припинилося.

Законодавець визначає обов'язок боржника сплатити суму боргу з урахуванням рівня інфляції та трьох відсотків річних за увесь час прострочення, у зв'язку з чим таке зобов'язання є триваючим.

Таким чином, помилковим є висновок колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду про те, що перебіг позовної давності щодо вимог про стягнення коштів, передбачених статтею 625 ЦК України, спливає через три роки після дати набрання законної сили судовим рішенням про стягнення кредитної заборгованості.